

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Földrajz- és Földtudományi Intézet
Ásványtani Tanszék

**A Pannonhalmi Bencés Főapátság 18. századi gyökerű
ásványgyűjteményének első ötven éve: történeti és
ásványtani feldolgozás a mai gyűjteményi rekonstrukció
segítésére**

OTDK DOLGOZAT

Készítette:

Szücs Levente Csaba

Geológia mesterszak

Témavezetők:

Dr. Weiszbürg Tamás

ELTE TTK, Ásványtani Tanszék

Gherdán Tamás

ELTE TTK, Ásványtani Tanszék

Budapest, 2023

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	2
1. BEVEZETÉS	3
2. A KUTATÁS MENETE	5
3. A KUTATÁS EREDMÉNYEI	8
3.1. A SPAITS KATALÓGUS LEÍRÁSA, TARTALMA	8
3.2. A PATRIOTISCHES TAGEBLATT KATALÓGUS LEÍRÁSA, TARTALMA	11
3.3. A SZEDER FÁBIÁN KATALÓGUS LEÍRÁSA, TARTALMA	14
3.4. A CATALOGUS REPERTORIUM COLLECTIONUM MINERALIUM LEÍRÁSA, TARTALMA	16
3.4.1. <i>Az 1849-es Czinár Mór katalógus leírása, tartalma</i>	22
3.4.2. <i>Az 1850-es 1. Czinár Mór katalógus leírása, tartalma</i>	23
3.4.3. <i>Az 1850-es 2. Czinár Mór katalógus leírása, tartalma</i>	25
3.4.4. <i>Az 1850-es 3. Czinár Mór katalógus leírása, tartalma</i>	27
3.5. AZ AZONOSÍTOTT CIMKÉK LEÍRÁSA	28
3.6. AZ AZONOSÍTOTT CÉDULÁK LEÍRÁSA	30
3.7. A MA IS MEGTALÁLHATÓ PÉLDÁNYOK MENNYISÉGE A KATALÓGUSOK TÜKRÉBEN	33
3.8. AZ 1850-BEN ISKOLÁKNAK ADOTT PÉLDÁNYOK HELYZETE	34
4. AZ EREDMÉNYEK DISZKUSSZIÓJA	35
4.1. AZ EGYES KATALÓGUSOK VISZONYAINAK BEMUTATÁSA	35
4.2. A SPAITS-GYŰJTEMÉNY	38
4.3. A MITTERPACHER-GYŰJTEMÉNY	42
4.3.1. <i>A Mitterpacher-gyűjtemény Mitterpacher Lajostól származó része</i>	42
4.3.2. <i>A Mitterpacher-gyűjtemény Mitterpacher Györgytől származó része</i>	43
4.3.3. <i>Különlegességek Mitterpacher György gyűjtéséből</i>	43
4.3.4. <i>Az egyesített Mitterpacher gyűjtemény értékelése ásványtani és földrajzi szempontból</i>	47
5. ÖSSZEFOGLALÁS	50
6. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	51
7. FELHASZNÁLT IRODALOM	52
8. FÜGGELÉK	54

Előszó

Mindig csodálattal tekintettem magam is a kőzetekre, ásványokra. Mindig érdekelt, hogy hogyan, mikor keletkeztek. Már egészen kiskoromtól lenyűgöztek a kövek. Bárhová mentünk, szüleim legnagyobb örömére mindig ásványokkal, kőzetekkel jöttünk haza. Már barátaink, ismerőseink is külföldi útjaikról kőzetekkel tértek haza, hogy szaporítsák gyűjteményemet. Mára komoly darabszámmal bíró gyűjteményt tekinthetek magaménak, ami kinőtte már a lakásunkat is, így egy udvari geológus-tározó lett nekem építve. Itt rendezgetem, katalogizálom gyűjteményemet.

Olyan témát szerettem volna választani, amelyben a két legnagyobb érdeklődési körömet lehetett összeötvözni. A történelem és a földrajz szeretete már egészen kiskorom óta jelen volt mindennapjaimban. Ezért örültem ennek a témának, mert ebben mindkét oldalamat megmutathatom, bemutathatom azt, hogy a két tudományág egy irányba is mutathat.

Mi mindent tudnának nekünk elmesélni az ásványok a maguk csendes világából?

Mindenesetre mesélnek, mindig újabbat és újabbat, ahogy a tudomány fejlődik. És ez benne a legszebb. Mindig van és mindig lesz újabb dolog, amit általuk fogunk felismerni, megtudni.

1. Bevezetés

A mai Magyarországon négy nagyobb ásványgyűjtemény gyökerei nyúlnak vissza a 18. századra (Papp et al. 1994a).

Közülük az első, az 1735-ös alapítású, ma a Miskolci Egyetemen őrzött selmeci gyűjtemény esetében - a korszerű ásványtani és történeti tudományos feldolgozás megállapításai szerint - a történeti értékek a többszöri költözés miatt jelentősen sérültek, emiatt nem azonosítható már jelentősebb 18. századi mag (Szakáll–Kupi, 2021).

Az 1774-es alapítású, ma az ELTE Természettudományi Múzeum által kezelt királyi egyetemi gyűjtemény ásványtani és történeti feldolgozása szintén megtörtént. Itt bizonyítottá vált a jelentős 18. századi gyűjteményrész megléte és azonosíthatósága (Papp–Weiszbürg, 1994).

A következő, 1802. októberben alapított pannonhalmi bencés gyűjteményről, amelyet ma is Főapátságban őriznek, nem készült még korszerű tudományos feldolgozás. Ennek fő oka, hogy a funkcióját veszített gyűjteményt a 20. század második felétől a Főapátság elzárt padlásterébe vonták vissza, ahol ugyan állag- és vagyonvédelmi szempontból szerencsére biztonságban volt, de feldolgozására sem energia, sem szakértelem nem jutott. A szűkös lehetőségek ellenére egy előzetes történeti és ásványtani vázlat azonban megszületett csaknem 30 éve két avatott szerző tollából (Mayer–Szakáll, 1994).

Alapítási időrendjét tekintve a negyedik jelentős gyűjtemény az 1802. novemberben alapított Magyar Nemzeti Múzeum ásványgyűjteménye. A mára már önállóvá vált Magyar Természettudományi Múzeum által őrzött és kezelt gyűjtemény története jól ismert, ásványtani feldolgozottsága pedig a hazai gyűjtemények közül a legmagasabb szintű. 18. századi gyökerei - a költözések és az 1956-os tűzvész következtében - fontosak, de csak korlátozottan rekonstruálhatók (Papp et al. 1994b).

A Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2021-ben a Magyar Nemzeti Bank egyik alapítványának támogatásával elindult a hatalmas nemzeti és egyetemes kulturális örökségnek számító, több mint 20 tematikus gyűjteményt tartalmazó apátsági Múzeum szakmai rekonstrukciója. Induló gyűjteményként az ásványgyűjteményre esett a választás.

A kitűzött cél a történeti értékek lehető legteljesebb feltárásával és megőrzésével a gyűjtemény példányainak megtisztítása, korszerű állagvédelme és elektronikus leltározása, utóbbiba beleértve a fotódokumentációt is.

A gyűjtemény 18. századi eredete alapján várható fontossága miatt a munka szakmai irányításába a Főapátság kezdeményezésére, az ELTE Természettudományi Múzeum

koordinálásával valamennyi magyarországi történeti gyűjtemény vezető szakemberei bekapcsolódtak. Ennek köszönhetően az elmúlt 40 év minden hazai tapasztalata felhasználásával lehetett megtervezni a munkafolyamatokat.

A munka két önálló, de sok szálon kölcsönható részben folyik:

1) A példányok tényleges kézbevétele, letisztítása, fotózása, beleértve a hozzájuk kapcsolódó írott információk (címkék, illetve cédulák) rögzítését is. Minden információ új, egységes leltári szám alapján digitális adatbázisba kerül. A megtisztított példányok új alátétdobozokban, állagvédelmi szempontból biztonságos új szekrényrendszerben kerülnek elhelyezésre. Ezt a munkafázist - Tanai Péter múzeumigazgató koordinálásával - Bodorkós Zsolt, múzeumi előzményekkel is rendelkező önálló szakember végzi. A munka készültsége - a történeti gyűjteményrészek tekintetében - a jelen dolgozat készítésekor mintegy 95%-os lehet.

2) A történeti adatok rekonstrukciója, részben a példányok eredetének és lelőhelyének biztos azonosítására (sok hiány és számos téves cédula nehezíti a példányok azonosítását), részben a gyűjtemény történetének pontosítására, kiemelten a nemzetközi szinten is különös értéket jelentő 18. századi részek meglétének - vagy hiányának - bizonyítására. Ezt a munkafázist - témavezetőim irányításával és segítségével - én végzem.

Munkám két elsődleges forrásra támaszkodik: a Főapátságban az ásványgyűjtemény mellett őrzött, eddig szakmailag fel nem dolgozott német és latin nyelvű, 1802 és 1850 között készült eredeti katalógusokra, illetve a már Bodorkós Zsolt által megtisztított és dokumentált, ma is meglévő ásványpéldányokra.

Előbbieket teljes körű feldolgozásával egységes adatbázist építettem (ez jelenleg 1892 tételt tartalmaz), majd a helyszínen a már megtisztított, meglévő példányokat kézbe véve közvetlenül összevettem a katalógusinformációkat a példányok ásványtani és történeti jellemzőivel.

A jelen TDK dolgozatban a fenti célkitűzés mentén eddig elért eredményeimet foglalom össze.

2. A kutatás menete

1. ábra A gyűjtemény példányai a folyosón első látogatásomkor (Saját fénykép — 2021.06.08.)

Első látogatás: 2021.06.07-08. A gyűjtemény számbavétele, a tisztítási, rekonstrukciós és rendszerezési munkák megkezdése. A tisztítási folyamatok feltétlen szükségesek voltak, mivel az ásványok alatti dobozok dohosak, penészesek voltak, így egészségügyi kockázatot jelentettek. A példányok a Főapátság legfelső emeletén voltak egy elhanyagolt teremben, antik ásványtároló szekrényekben. A látogatás során a példányokat kipakoltuk a terem előtti folyosóra (1. ábra).

Második látogatás: 2021.10.27. A tisztítási és rendszerezési munkák áttekintése, javaslatok a Főapátság által készített új ásványtárolók (2. ábra) berendezésére a kiállítandó példányok kiválasztását illetően.

2. ábra Az új tárolók a Pannonhalmi Bencés Főapátság folyosóján (Saját fénykép — 2022.03.18.)

Harmadik alkalom: 2022.03.18. Megtárgyaltuk a feldolgozási folyamatokat és konkretizáltuk a korábbi berendezési javaslatainkat. Ez alapján a következő egységeket különítettük el:

- helytörténeti példányok Pannonhalma környékéről,
- példányok a Kárpát-medencéből,
- példányok a hit és a tudomány kereszttüzében,
- egy látványvitrin a látványosabb példányokkal,
- ásványhatározáshoz használt műszerek és természetesen
- egy egység a Spaits-gyűjtemény példányaival
- egy pedig a Mitterpacher-gyűjtemény példányaival.

Negyedik alkalom: 2022.08.15-19. A Spaits-gyűjtemény példányaait egyeztettem az Excel katalógusom tételeivel. Ekkor ért össze a két önálló szál. Bodorkós Zsolt eddigre megtisztította a példányokat, fényképeket készített róluk, saját sorszámot adott nekik és elhelyezte őket a vitrinekben és a tárolószekrényekben (3. ábra). Ezeket a sorszámokat én is felvettem a katalógusomba, így vált könnyebbé a példányok értelmezése.

3. ábra A kezdetlegesen berendezett vitrinek (Saját fénykép — 2022.08.17.)

Ötödik alkalom: 2022.09.04-08. Ugyanezt a célt tűztük ki a Mitterpacher-gyűjtemény példányaival kapcsolatban. Ezen példányok esetében is egyesítettem Bodorkós Zsolt sorszámaival az Excel katalógusommal.

3. A kutatás eredményei

3.1. A *Spaits katalógus leírása, tartalma*

A szerző neve, keletkezésének dátuma nincs feltüntetve, azonban Mayer és Szakáll (1994) — forrás megjelölése nélkül — a katalógus szerzőjének König Placid novíciust tartják. Elsődleges források nem tesznek róla említést.

Maga a könyv 38x25x2,4 cm, félbőr- és keménykötésű, a gerince és négy sarka bőrrrel kötött (4. ábra).

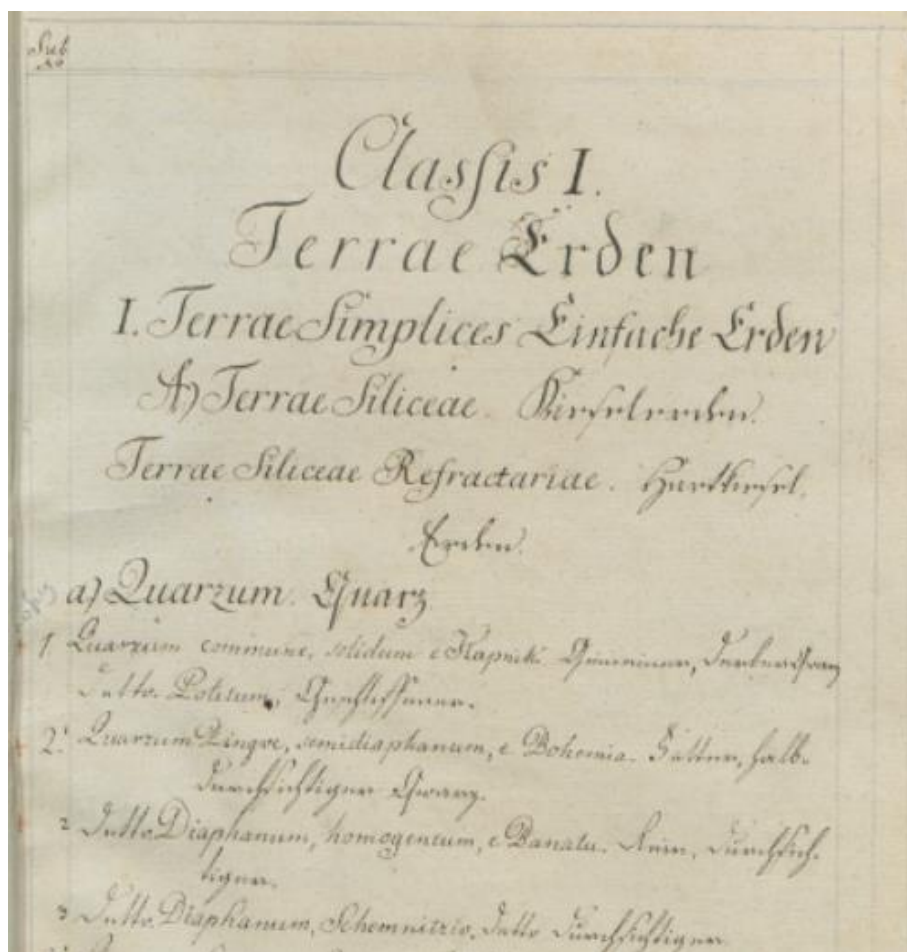
A kötet szövegei két kézhez tartoznak, az első kéz munkája a belső címoldal és a könyvvégi mutatók, a második kézé a katalógus szövege.

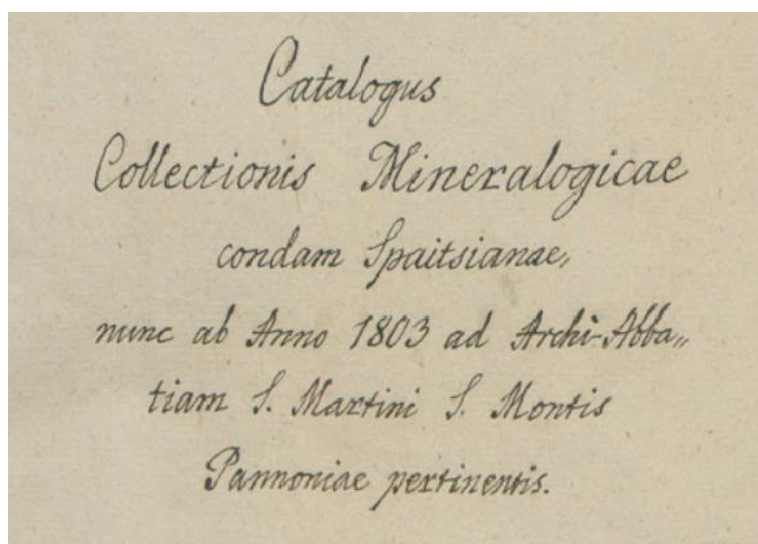
4. ábra *Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitianae* kötése

Terjedelme 119 oldal (az üres oldalakkal együtt), a tételek latinul és németül is szerepelnek (5. ábra). A kötet belső címlapján olvasható latin szöveg fordítása: (6. ábra): A volt Spaits-féle

ásványtani gyűjtemény katalógusa, amely 1803-tól jelenleg is a Pannónia Szent Hegyén lévő Szent Márton Főapátságához tartozik.¹

5. ábra A Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitsianae egyik oldalának részlete

6. ábra A Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitsianae bevezető oldalának részlete

¹Catalogus Collectionis Mineralogicae condam Spaitsianae nunc ab anno 1803 ad Archi-Abbatiam S. Martini S. Montis Pannoniae pertinentis

A katalógus latin nyelvű fajnév- és lelőhelymutatóval zárul (7. ábra), az utolsó két oldalon ceruzával írt latin nyelvű rendszertani összeggzéssel, amely az egyes osztályok/fajok példányainak darabszámát mutatja (8. ábra).

<i>Saxa</i> - - - - - 42.	<i>Terrae adventitiae ex regno animalis</i> - 45.
<i>Saxum metalliferum</i> - - - 43.	<i>vegetabilis</i> 46.
<i>Scintillae exiguas</i> - - - 26.	<i>regillones</i> - - - 25.
<i>Species</i> - - - - - 22.	<i>calcareae</i> - - - 24.
<i>Semimetalla</i> - - - - 58.	<i>brullicentes</i> - - -
<i>Serpentinus</i> - - - - 24.	<i>non brullicentes</i> - 28.
<i>Silex</i> - - - - - 19.	<i>magnesia</i> - - - 27.
<i>Smaragdus</i> - - - - 12.	<i>mixtae</i> - - - 42.
<i>Spatum fluox</i> - - - - 40.	<i>ponderosae</i> - - - 24.
<i>ponderosum</i> - - - 24.	<i>siliceae</i> - - - 1.
<i>Calcareum</i> - - - 24.	<i>foetiles</i> - - - 20.
<i>Canthilans</i> - - - 20.	<i>refectariae</i> - 1.
<i>Opus maris</i> - - - 24.	<i>simplices</i> - - -
<i>Palactites</i> - - - - 33.	<i>vulcanicae</i> - - - 44.
<i>Stannum</i> - - - - 44.	<i>Topazius</i> - - - 12.
<i>limosum</i> - - - 75.	<i>Tophus</i> - - - 44.
<i>siderites</i> - - - 78.	<i>Tourmalinus</i> - - - 23.
<i>riteum</i> - - - 74.	<i>Tzapp</i> - - - 24.
<i>Neatites</i> - - - - 24.	<i>Tzipsch</i> - - - 43.
<i>Succinum</i> - - - - 54.	<i>Uranium</i> - - - 73.
<i>Sulfus (lapis)</i> - - - 38.	<i>Veide montanum</i> - - - 85.
<i>Sulphur</i> - - - - 58.	<i>Vismuthum</i> - - - 72.
<i>Talcum</i> - - - - 24.	<i>Vitriolum</i> - - - 50.
<i>Terra fullonum</i> - - - 25.	<i>Vitrum Vulcanicum</i> - - 45.
<i>ponderosa</i> - - - 24.	<i>Volfcanum</i> - - - 72.
<i>pucolana</i> - - - 44.	<i>Zedithos</i> - - - 24.
<i>Terrae adventitiae</i> - - 45.	<i>Zincum</i> - - - 65.

7. ábra Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitisanae fajnév- és lelőhelymutatója

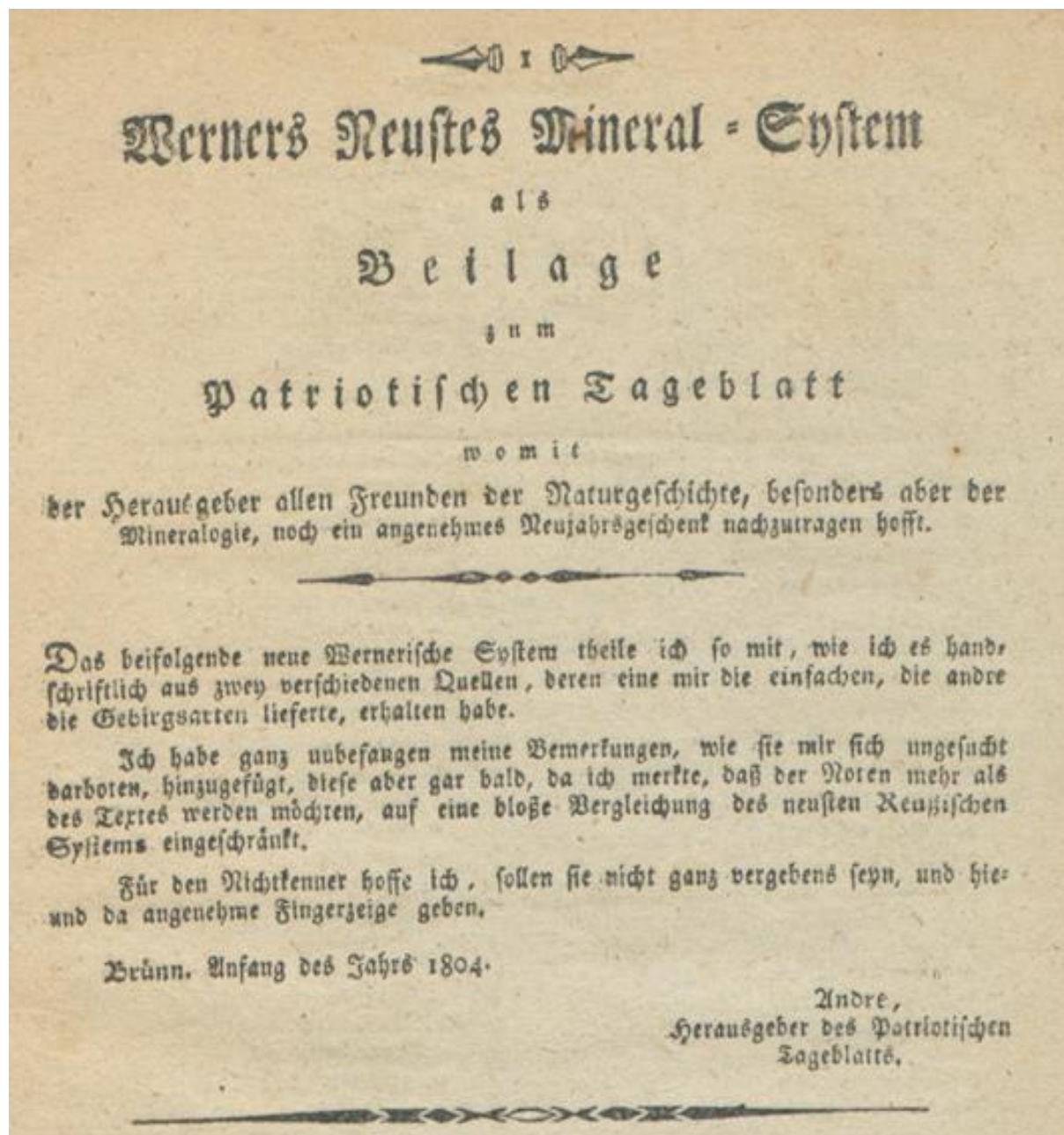
☿	Vismuthum	2
☿	Volfranium	1
✱	Uranium	3
☿	Mercurium	1
II, Metall.		
☿	Barium	5
☿	Strontium	24
☿	Cuprum	57
☿	Plumbum	24
☿	Mercurius	16
☿	Argentum	521

8. ábra *Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitzianae* rendszertani összegzője

3.2. A *Patriotisches Tageblatt* katalógus leírása, tartalma

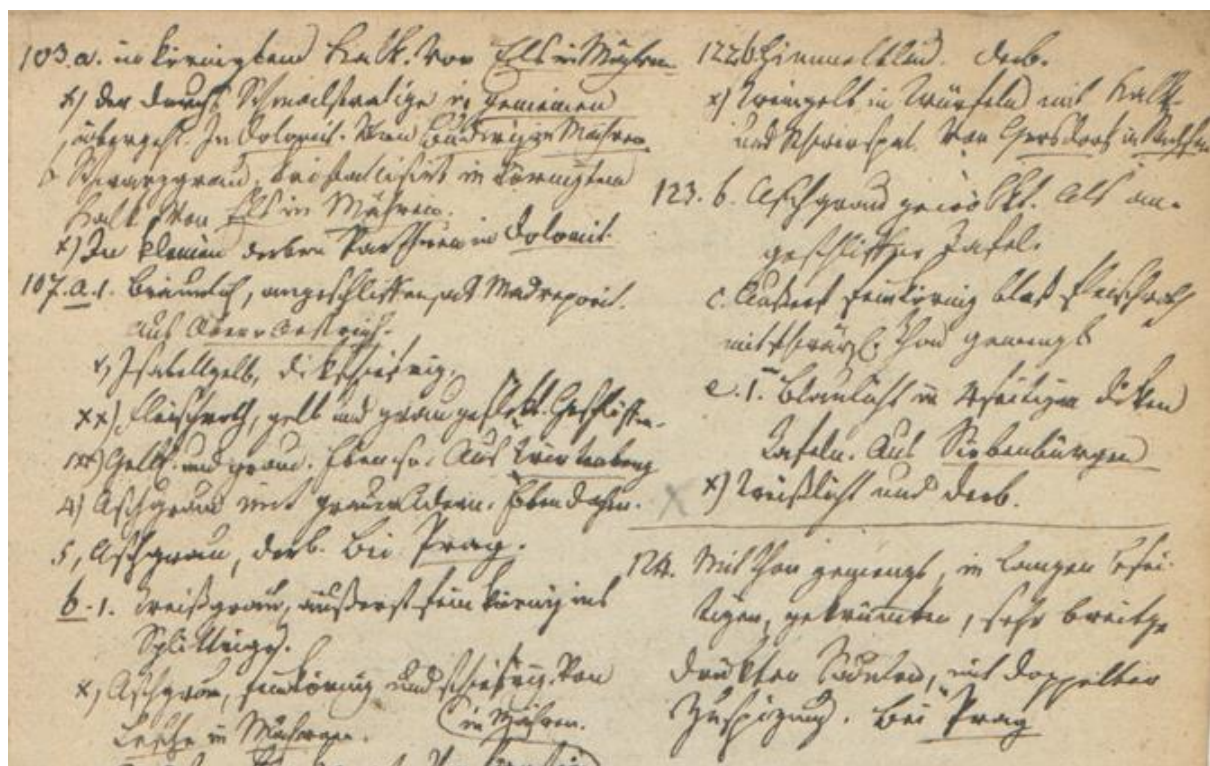
A *Patriotisches Tageblatt* egy német nyelvű újság² volt, ami Brünnben (mai nevén Brno, Cseh Köztársaság) jelent meg 1800 és 1805 között (Böning 2001). Ennek az 1804-es újrészében a napilap kiadója, Christian Karl André (1763-1831) azon olvasóit szerette volna megörvendeztetni, akiket érdekelt a természet harmadik országa (9. ábra). Két kézirat alapján az ásványokat és a kőzeteket külön-külön foglalja össze (André 1804).

² Patriotisches Tageblatt oder öffentliches Correspondenz- und Anzeige-Blatt für sämtliche Bewohner aller k. k. Erbländer.

9. ábra A Patriotisches Tageblatt mellékletének kezdőlapja (André 1804)

A Főapátság könyvtárában őrzött példány mérete 24,5x17,5 cm, karton borítóban, terjedelme 19 oldal. Az oldalak közt kézzel írt jegyzetek olvashatók (10. ábra), illetve egyes tételek mellett különféle jelölések láthatók (11. ábra). Egyes tételeket, aláhúztak, mások mellett + jel szerepel. Ezek mellett előfordul olyan tétel is, amely mellett + is látható és alá is húzták. A jelzések a közetek esetében ritkábbak.

10. ábra. A Patriotisches Tageblatt-ban szereplő kézírás (André 1804)

3. Kieselgeschlecht.			
5. Krysoberyll.	Sippschaft des Krysoliths.	+ 35. Sommit.	
6. Krysolith.		36. Mejonit.	
+ 7. Olivin.		37. Quarz.	
+ 8. Coccoolith.		+ a. Amethist.	
+ 9. Augit.		+ 1. gemeiner.	
+ 10. Schmelzblende.	Sippschaft des Granates.	+ 2. dickfaseriger.	
+ 11. Distazith.		+ b. Berafrysal.	
+ 12. Vesuvian.		+ c. Milchquarz.	
+ 13. Leucith.		+ d. gemeiner Quarz.	
+ 14. Melanit.		+ e. Prase.	
+ 15. Granat.	Sippschaft des Rubines.	38. Kiesel sinter.	
a. Prop.		39. Eisenkiesel.	
b. edler Granat.		+ 40. Hornstein.	
+ c. gemeiner Granat.		+ a. splittiger.	
16. Staurolith.		+ b. muschliger.	
17. Spinell.	Sippschaft des Rubines.	+ c. Holzstein.	
18. Sapphir.		+ 41. Kiesel schiefer.	
19. Korund.		+ a. gemeiner.	
20. Demant spath.		+ b. indischer Stein.	
21. Zellanit.		+ 42. Feuerstein.	
22. Zopas.		+ 43. Caledon.	
		+ a. gemeiner.	
		+ b. Carneol.	

11. ábra. A Patriotisches Tageblatt mellékletének 1 oldalának részlete (André 1804)

A kézírással megjelölt tételek száma 189, ezek mindegyike szerepel a Mitterpacher-gyűjteményben is. A gyűjteményi címkék számozása híven követi a Tagesblatt jelöléseit.

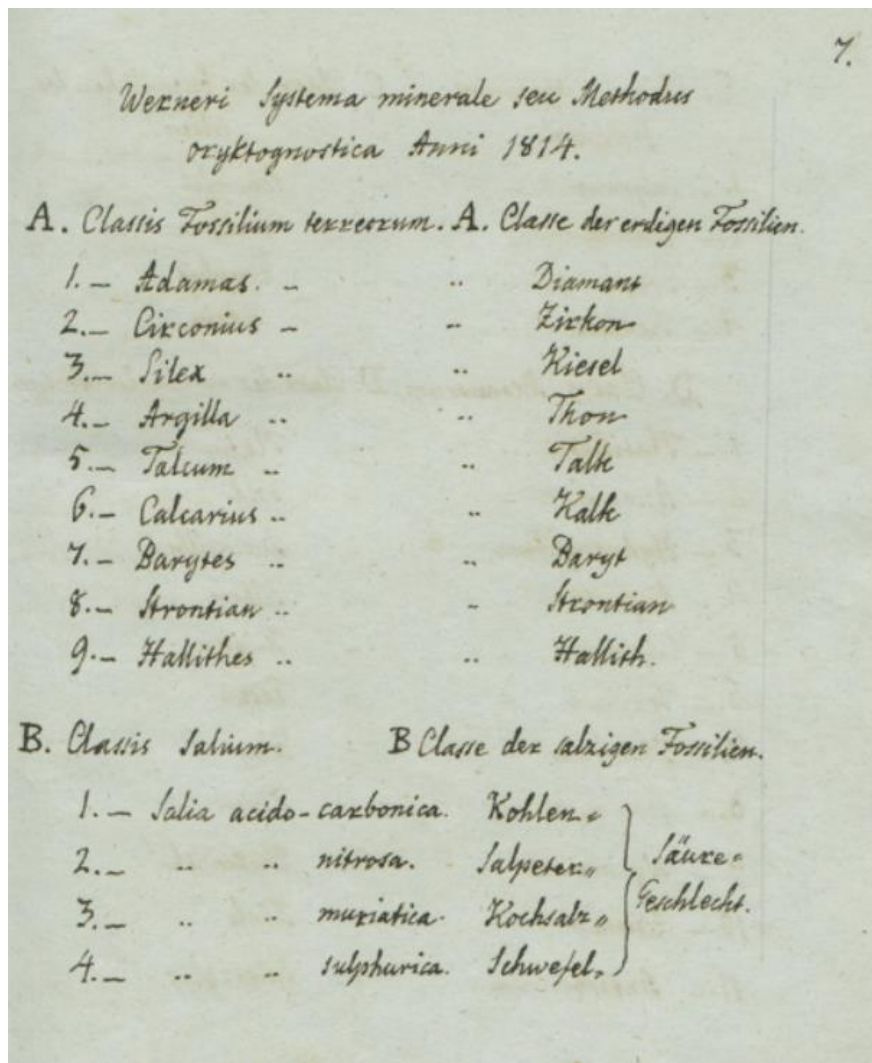
3.3. A Szeder Fábián katalógus leírása, tartalma

Keletkezésének pontos dátuma nem ismert. Czinár Mór az 1849-51-es egybekötött *Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium* katalógusnak előszavában említi a katalógust (lásd 3.4 pontban) — illetve később Mayer és Szakáll (1994) — is.

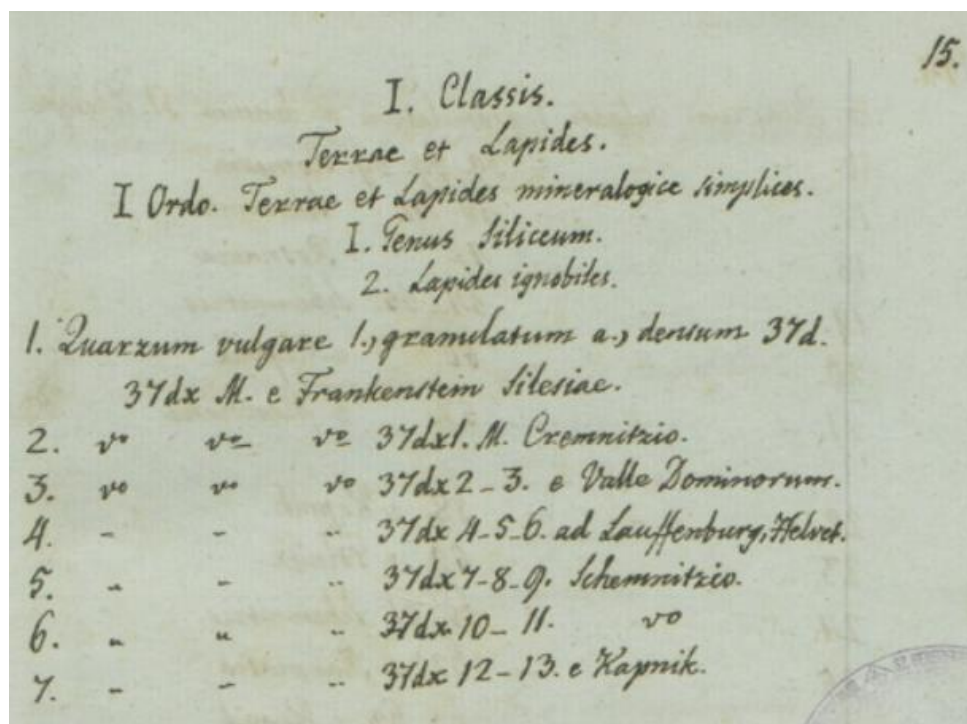
25x20x3,7cm méretű, félbőr- és keménykötésű, a bőr a gerincen és a könyv sarkain látható (12. ábra). Gerincfelirata: Fabiani Szeder O.S.B. Mineralogia. A katalógus üres, számozatlan oldalakkal kezdődik. A 7-9. számozott oldalakon szerepel bilingvis formában, latinul és németül Werner 1814-es rendszertanának szerkezete (13. ábra). A 10-14. oldalak üresek, míg a 15. oldaltól a 105. oldal közepéig egységes írásképű, kizárólag latin nyelvű számozott példánylista szerepel 1-860 sorszámmal (14. ábra). A 105. lap közepétől a 118. oldalig — ugyanezen írásképpel — folytatódik a példányok felsorolása, de itt már nincs hozzájuk egyedi sorszám rendelve. A 119. oldaltól kezdve csak üres lapok vannak bekötve.

12. ábra Szeder Fábián Mineralogiájának borítója (Szeder 1833-41)

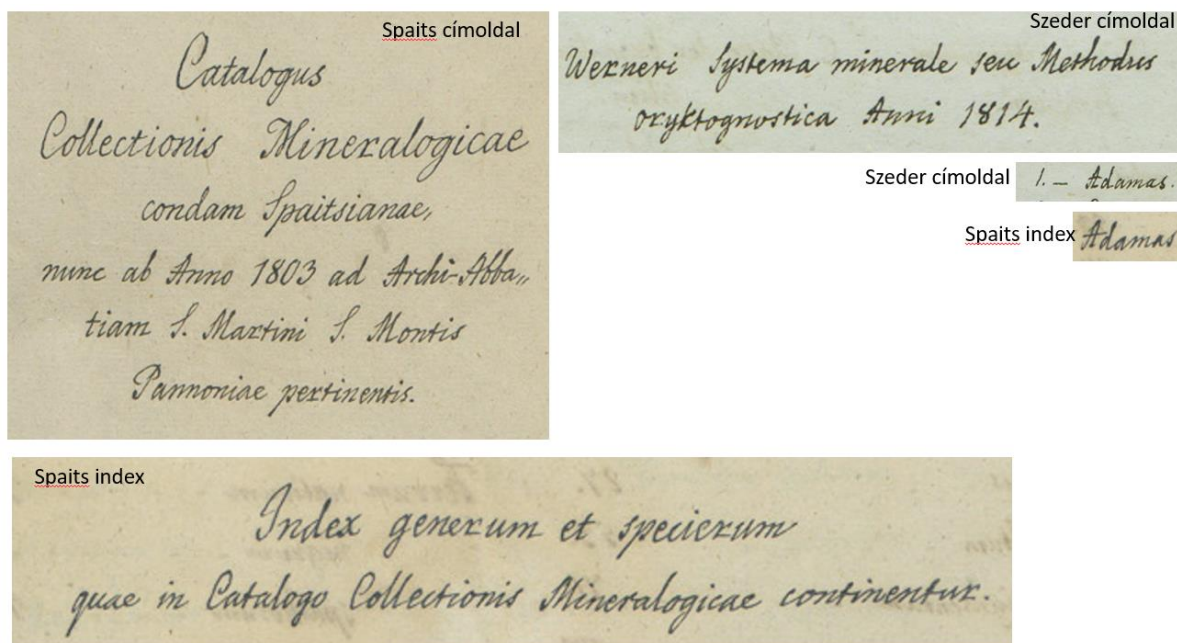

13. ábra Szeder Fábián Mineralogiájának egyik oldala a werner's rendszerrel (Szeder 1833-41)

14. ábra Szeder Fábián Mineralogiájának egyik oldalrészlete (Szeder 1833-41)

Az írásképet egyébként megegyezik a korábbi *Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitsianae* fajnév és lelőhelymutatóval, illetve rendszertani összegzésével (15. ábra).

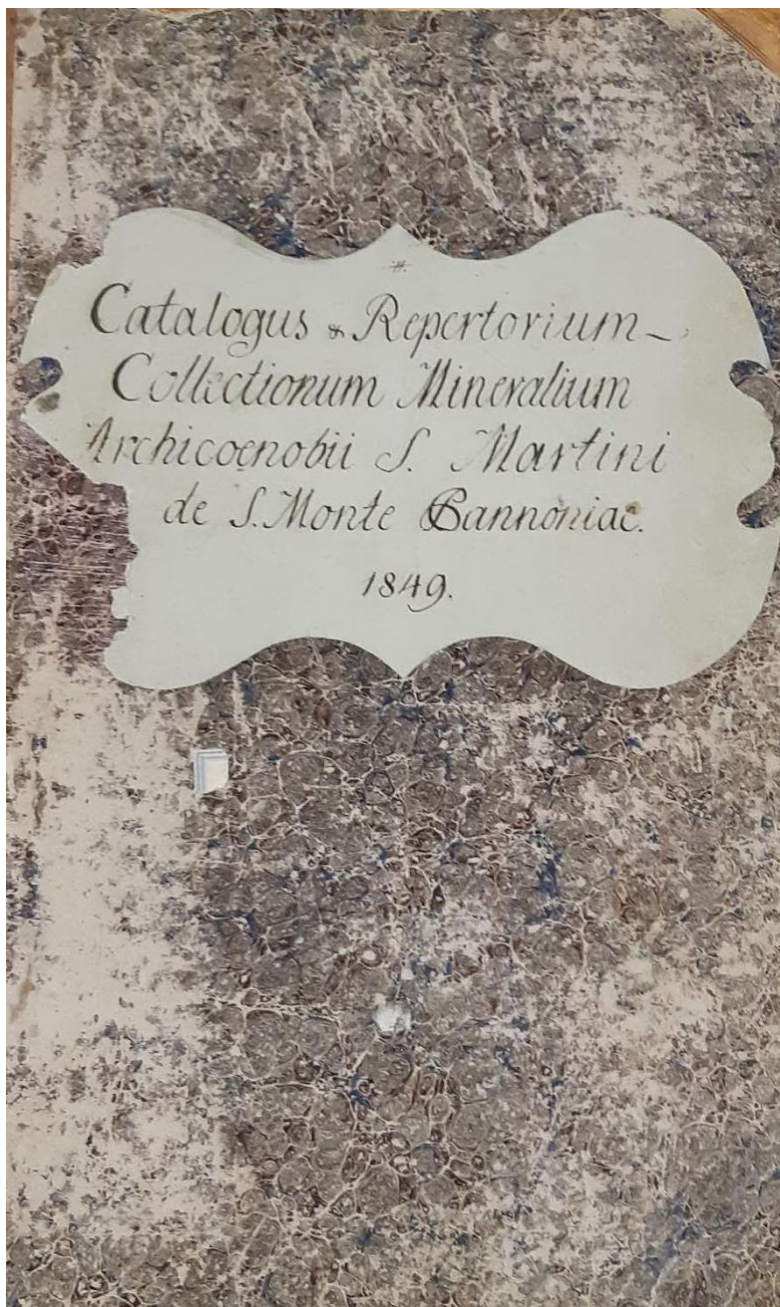

15. ábra A *Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitsianae* és Szedér Fábrián Mineralogiájának kézírásainak összevetése

A katalógus belső rendszertani tagolása eltér az elején megadott weneri rendszertől. Minden példánynál szerepel a fajnév és a lelőhely után az is, hogy melyik korábbi gyűjteményből lett besorolva: Sp jelzés — Spaits; M jelzés — Mitterpacher (. ábra).

3.4. A *Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium* leírása, tartalma

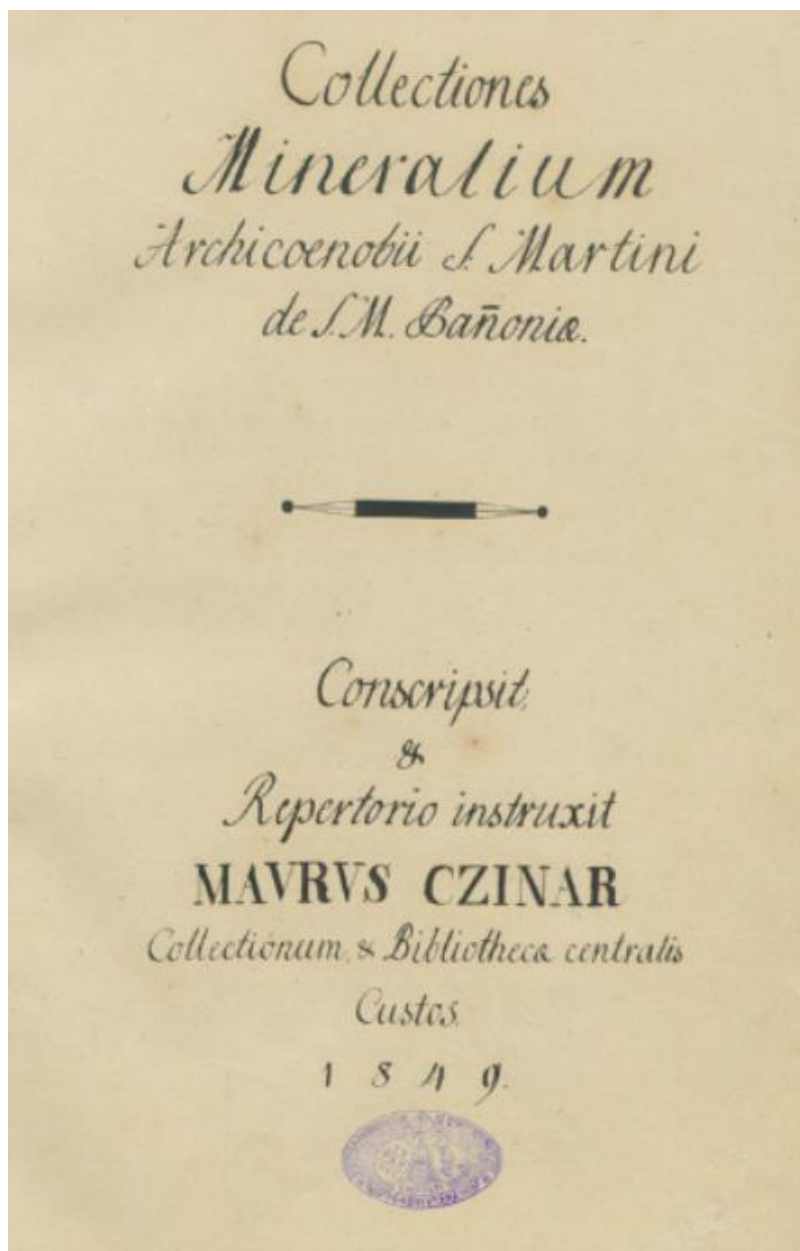
A katalógus 44x29,5x1,6cm-es, keménykötésű, a gerincnél és a 4 sarokban más színű anyaggal díszítve (16. ábra).

16. ábra *Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium* borítója (Saját fénykép — 2022.03.18.)

A belső címdalon szereplő latin szöveg magyar fordítása:

A Pannónia szent hegyén lévő (Mons Sacer Pannoniae) Szent Márton Főapátság ásványgyűjteményei. Összeírta és repertóriummal ellátta Czinár Mór, a gyűjtemények és a központi könyvtár őre, 1849 (17. ábra).

17. ábra *Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium* első oldala (Czinár 1849-51)

A könyv kolligátum, azaz több különböző írás egybekötött gyűjteménye. A fenti, a kötéstáblán és a címoldalon szereplő cím értelemszerűen az 1849-ben írt fejezetekre vonatkozik. Az Előszó, valamint a 2-3. rész legkorábban 1851-ben keletkezett. Az eredeti könyvnek 107 számozott oldala volt, ezek közé lettek beillesztve a plusz részek, melyek az időközben megváltozott gyűjteményt írják le.

- Az Előszó három oldalt foglal el, melyek nem jelennek meg a könyv oldalszámításában.
- 1. rész, amely a *Nagyobbik ásványgyűjtemény (Collectio Mineralium major)* címet viseli, (1–42. oldal) és 860 tételt tartalmaz. Ez tehát vélhetőleg az a gyűjtemény, amelyet Szeder Fábián állított össze a kb. 1900 darabot számláló Spaits- és Mitterpacher-gyűjteményekből, valamikor 1841 előtt.

- 2. rész (1r–23r oldal; ceruzával 43–66. oldal), amely A nagyobbik ásványgyűjtemény állapota, miután rendünk négy gimnáziumába ásványokat (fossziliákat) szétküldve belőle, csaknem felére csökkent címet viseli, 1854 utáni bejegyzéseket is tartalmaz, amelyek azonban a későbbiek, amit az mutat, hogy a vonatkozó repertóriumban (3. rész) nem szerepelnek.
- 3. rész (saját oldalszám nélkül, csak ceruzával számozva 67–70. oldal) *Az 1850-ben csökkentett nagyobbik ásványgyűjtemény repertórium*a címet viseli (*Repertorium Collectionis Mineralium majoris, anno 1850 imminutae*). Ez tehát a második rész repertórium, az 1854-es bejegyzések nélkül.
- 4. rész (43–68. oldal; ceruzával 71–95) *A kisebb ásványgyűjtemény* (*Collectio Mineralium minor*) címet viseli, a fejlécben csak Coll. Min. 2, azaz 2. ásványgyűjtemény.
- 5. rész (69–90. oldal; ceruzával 96–117) *Az előző gyűjteményekből kimaradt ásványok* (*Minerae a prioribus residuae*) címet viseli, a fejlécben Coll. min. 3, azaz 3. ásványgyűjtemény.
- 6. rész (91–107. oldal, ceruzával 118–134) az *Az ásványgyűjtemények repertórium*a (*Repertorium Collectionum Mineralium*) címet viseli, alcím: A nagyobb gyűjtemény számai tiszták, a kisebbéit egy előtte álló o betű, az ezeken kívülieket x betűk jelölik. Ceruzával írt megjegyzés hozzá, hogy a nagyobbiké már nem érvényes, arra 43. oldal elé betoldott 3. rész vonatkozik.

Az első katalógus a *Collectio Mineralium major*, azaz a *Nagyobbik ásványgyűjtemény* (. ábra). Az előszóban Czinár összefoglalja az apátsági ásványgyűjtemények történetét: „1849-ig egyetlen rendszerszerűen elrendezett főapátsági ásványgyűjtemény volt, tudniillik az, amit Szeder Fábián a Mitterpacher - és a Spaits -gyűjteményből válogatott ki: a könyvtár 3. termében (Conclave III) tárlókat (scrinium) állított be, gumilakkal bevont félköríves fa talapzatokkal, amelyek függőlegesen álltak egymás felett. A gyűjteményt Werner rendszere alapján, az 1819-es Mayr-féle kiadás (Editio Mayriana) rendje szerint rendezte el, különösen azok használatára szánva, akik a legképzettebbek, és az ásványtan tanulmányozásban szorgoskodni kezdenek. Ez a gyűjtemény 860 ásványt, részben fajtákat, részben változatokat számlált, és most is számlál; nem mintha nem lett volna több különböző fajta kéznél, azonban a tárlókban több szabadon elhelyezett fehér talapzat, túlságosan hosszú lévén, nem fért el. Azokon kívül, amelyek kitűnő helyet foglaltak el a tárlókban, nagy számban voltak olyan ásványok, részint a tárlók legalsó szintjén, a talapzatok alatt, részint az alattuk levő dobozokban (subjectum scriniolum), amelyeket bármiféle rendszer nélkül, véletlenszerűen halmoztak fel, és amelyek közül sok különbözött ennek az első gyűjteménynek a fajtáitól. Ezekből így a gyűjtemény sok

hiányossága pótolható lenne, ha kisebb terjedelműre összevonva, a talapzatokat megrövidítve, szorosabban elhelyezve teret szabadítanánk fel, ugyanis ellentétben a bécsi császári gyűjtemény kiállításával, ennek a gyűjteménynek, jóval kisebb költségvetésből működve, a helyénvalóságával és szerénységével kell kitűnnie.

Amit akkor könnyen véghez lehetett volna vinni, most, a gyűjtemény a ragyogó külső kiállítására nézve tüstént átláttam, hogy nem lehet elvállalni anélkül, hogy a tárlókat és talapzatokat teljesen el ne csúfítanánk, és a szorgalmas munkát, amit a mi Fábíánunk erre a minden szempontból kidolgozott gyűjteményre fordított, durván tönkre ne tennénk. Így tehát nem maradt más, mint valamilyen rendszer szerint csökkenteni a kövek nyers káoszát. Ennek köszönhetően az előbbiből két különböző, mégpedig kisebb gyűjtemény jött létre, Karsten Suckow által elfogadott rendszere szerint elrendezve, amelyek a katalógusban második és harmadik gyűjtemény néven szerepelnek. A második, a kisebbnek nevezett gyűjtemény az A-tól K-ig jelölt, üveggel lezárt tárlók legalsó szintjén lett elhelyezve, a harmadikat pedig az alattuk levő dobozokban tartják.

Továbbá mindegyik gyűjteményt saját katalógussal és közös repertóriummal láttam el, melyek megismerését segíti, ha a következőket figyelembe vesszük: 1. Az ásványok leírása híven követi a Spaits- és Mitterpacher-gyűjtemény katalógusát. Emiatt minden egyes ásványhoz hozzáadtam azokat a feliratokat, amelyek a saját előző katalógusukban voltak, és azokat, amelyek magukra az ásványokra ragasztott cédulákon szerepelnek. Mivel a Spatsianában mindenütt, a Mitterpacherianában pedig néhányszor csak számjelölések voltak, ezért, hogy könnyen azonosítani lehessen, hogy egy adott ásvány melyik gyűjteményhez tartozik, a Spatsianánál Sp. betűket adtam hozzá, a Mitterpacherianánál semmit. 2. A latin nagybetűs jelölések a lapok margóján a tárlókat jelölik, amelyekben az illető ásványokat tartják. Így tehát az első gyűjtemény azon ásványait, amelyek 148-tól 224-ig vannak felsorolva, a D tárlóban érdemes keresned, erre a 148-as számhoz írt betű hívja fel a figyelmet. 3. Mivel igen sok olyan ásványunk van, amelynek nincs meghatározva a fajtája, a repertórium után néhány üres oldalt hagytam, hogy az azokból felálló, majdan meghatározandó új gyűjteményt oda be lehessen illeszteni. 4. A katalógusokban és repertóriumban azért választottam a német kifejezésmódot, mert ez Abr. G. Werner, e tudomány jeles megújítója nyomán az ásványok neveit és főként a róluk szóló külső feljegyzéseket következetesen meghatározva fejezi ki, ebben ezidáig sem a latin, sem a magyar nyelv nem éri utol.

1850 októberében, miután a közoktatás rendszere megváltozott, ásványgyűjteményeket kellett küldeni rendünk iskoláiba. A tizedek és az úrbéri jövedelmek elvétele miatt, a családi vállalkozás szorult helyzetében a leghatékonyabbnak az látszott, hogy a helyi gyűjteményeket

osztják fel úgy, hogy mindegyik gimnázium igényeit kielégítse. Tehát öt gimnázium gyűjteményéről ily módon gondoskodtak. Az ásványokat vörös jelek jelölték, a \ jel Köszeget (Ginsium), a O jel Komáromot (Comaromium), az Ó jel Pápát, a 4-es szám Esztergomot, az 5-ös szám Nagyszombatot (Tyrnavia) jelölte. Sopron (Sopronium) és Győr (Jaurinum) hasonló gyűjteményéről már korábban gondoskodtak.

Emellett az egyes gyűjteményekhez csatoltak egy rájuk vonatkozó katalógust; és a házak vezetőit arra kérték, hogy miután a gyűjteménnyel küldött katalógust a gimnázium használatára leírták, saját nevüket aláírva a könyvtárosnak (Bibliothecarius) küldjék vissza. A visszaküldött katalógusokat a könyvtáros archívumában, a H. tárló 19-es polcán őrzik. Miután később kiderült, hogy a Nagyszombati Gimnázium (Gymnasium Tyrnaviense) gyűjteménye megfelelő színvonalú, az oda szánt ásványokat itthon visszatartották. Mivel pedig a pozsonyi ásványtani gyűjtemény teljes egészében Esztergomba került, így a 4-es számmal jelöltek, azok kivételével, melyeket később Sopron küldött, a főapátsági múzeumban (Museum Archicoenobium) maradtak. Azokat, amelyeket Sopron küldött, s betűvel jelölték meg, amelyek mellett pedig N betű van, azokat 1851-ben a Noviciátusba vitték át és a Novíciusok Múzeumában (Museum Novitiorum) üveg alatt őrzik.

Figyelmünket jelen katalógusra irányítva első ránézésre látszik, hogy a gyűjtemények sokkal kisebbek lettek. A veszteség mégis leginkább az első, avagy a nagyobbak mondott gyűjteményt terheli. Ezért kihasználva az alkalmat úgy alakítottam ki, hogy az így csökkentendő és összevonandó gyűjteményhez, amennyire jelenleg lehetséges, létra használata nélkül is könnyű hozzáférés nyíljon, és alsó sorok kényelmesen magyarázhatóak legyenek: így az egész gyűjtemény sokkal látványosabb lett és még hasznosabbá vált a tudni vágyó tanulók számára. Tehát 1851 szeptemberében befejezve az új összerendezést, a legfelső hat sor, tudniillik a kilencediktől a tizennegyedikig, ki lett ürítve, és most minden a nyolc legalsó sorban van, melyeknek félláb magas fellépő elég.

Miután azonban mindegyik ásványhoz új szám került, új katalógust kellett készíteni, és azt el kellett látni saját repertóriummal, különösen miután ez a gyűjtemény, a legutóbbi elrendezésben nem pusztán látványosságként, hanem a klérus tanulóinak használatára szolgál, akik (az egymást követő órákon) az Őr (Custos) vezetésével megtanulják az ásványok ismeretét (megkülönböztetését) és nevét. A katalógus, amelyre a repertórium vonatkozik, e könyv lapjai közé lett beillesztve, a 42. oldalt követően. Itt meg kell jegyezni, hogy az első oszlop számai nem természetes sorrendben futnak, hanem majdnem állandóan váltakoznak a következőképpen: három szám hiányzik, majd a négy következő megvan. Ez azért alakult így, mert a korábbi számokat az aljzatokról (subiculum) kitörölni, újakkal helyettesíteni az aljzatok

nagy elcsúfítása árán nem volt kívánatos és szabad. Ennélfogva a korábbi számok érintetlenek maradtak, és azok az aljzatok, amelyek ásványukat elvesztették, és újat nem kaptak, az ásványok számai között a katalógusban nem jelennek meg.

Magától értetődik, hogy a nagyobbik gyűjtemény ásványainak más számokhoz való áthelyezésével az általános repertórium 91. és az azt követő oldalain szereplő számok semmit sem jelentenek.”

3.4.1. Az 1849-es Czinár Mór katalógus leírása, tartalma

A katalógus oldalszámozása alapján 1-41. oldal végéig, mely egy egységes írásképu, kizárólag német nyelvű 1-860-ig sorszámozott példánylistát tartalmaz (18. ábra). Egy üres oldal tartozik még ehhez a részhez a 42. oldalon.

St	Coll. 1.	29.
	<u>Natürliches Amalgam.</u>	
623.	Festes natürliches Silberamalgam in Krystallen eingewachsen, von Moschlandsberg bei Obermosel. 155b.	
624.	1 ^o 1 ^o 1 ^o Krystallisiert 1 ^o - - - 155b.	
	<u>Quecksilber Lebererz.</u>	
625.	Klein blättriges, und schwefellebrichter Quecksilber mit weissem Quarz im grauen Thon. Idria. 11. p.	
626.	Quecksilber in größeren Kugeln. Korallen-erz. Hüllkugelerz. Idria. 12. p.	
	<u>Zinn-erz.</u>	
627.	Zinn-erz in Krystallen mit quecksilberhaltigem Fäherz. Mosch. Landsberg. - 155.	
627.	Dunkelrother Zinn-erz auf quarzigen Gestein. Idria. - 155a.	
628.	Feinschuppiger 1 ^o in grauem Thonschiefer. 1 ^o - 10. p.	
629.	Hochrother 1 ^o von Bockberg an Dreikönig-Kotten. 155xxx	
630.	Quecksilber-Bränderz. Idria. - - - 14. p.	
	<u>IV. Silbergeschlecht. 3</u>	
	<u>Gediegen Silber.</u>	
631.	Gediegenes theils unförmliches, theils mossartiges auf Quarz sitzendes Silber. Stephans-Hollen-Schemnitz. 1. p.	
632.	1 ^o Silber, haarförmig auf Quarz. Schemnitz. 2. p.	
633.	1 ^o 1 ^o theils zahn- theils Moss-förmig gewachses, mit grauem Glaserz auf Quarz. Schemnitz. 3. p.	
	<u>Spiesglanz-Silber.</u>	
634.	Auf zerfressenen dreiseitigen Quarzpyramiden zweigig auf sitzendes Spiesglas-Silber. Nagybanja. 25. p.	

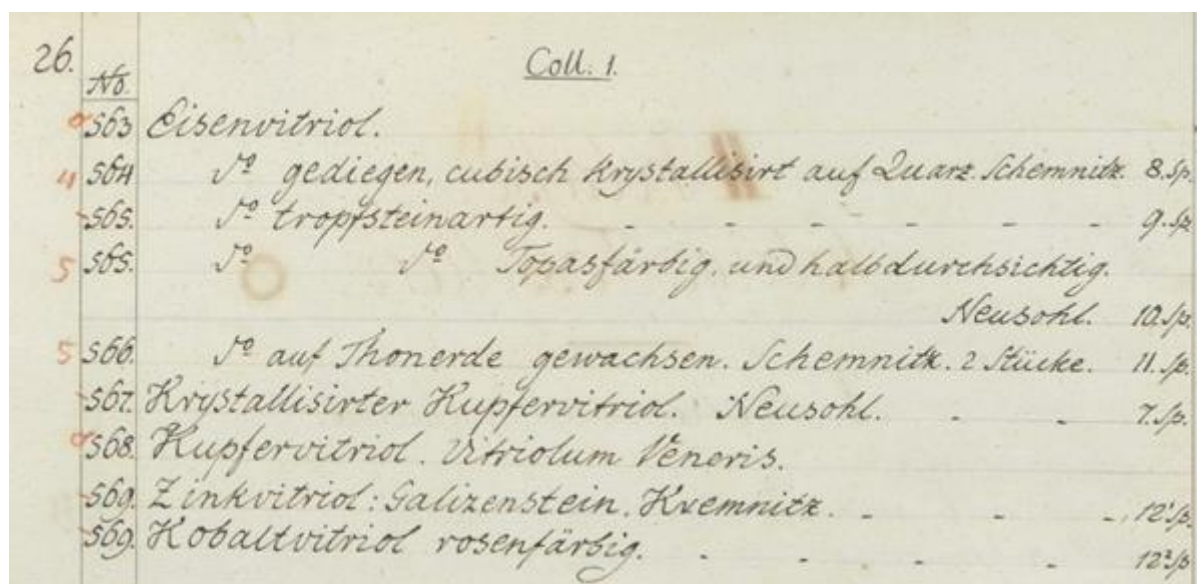
18. ábra Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium oldalrészlete (Czinár 1849-51)

91-107. oldalakon található az ásványgyűjtemények fajnévmutatója (*Repertorium Collectionum Mineralium*) német nyelven, ahol azok a példányok tartoznak ide, amelyeknél nincs jelzés a sorszámuk előtt (19. ábra).

19. ábra *Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium* repertóriumának részlete (Czinár 1849-51)

Több helyen, a katalógus tételei között piros ceruzás jelölések találhatók (20. ábra). 983 tételt tartalmaz a katalógus, amiben 412 Spais-példány, 519 Mitterpacher-példány, illetve 52 egyéb példány leírása található.

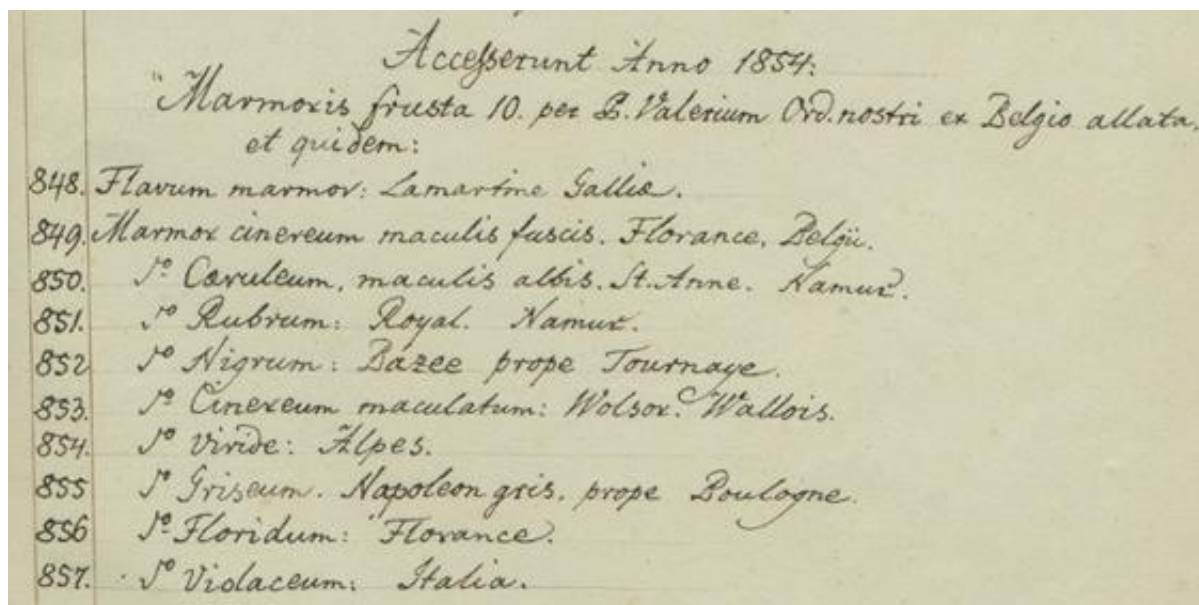
20. ábra Piros ceruzás jelölések a leírások mellett (Czinár 1849-51)

3.4.2. Az 1850-es 1. Czinár Mór katalógus leírása, tartalma

A második része a *Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium*-nak a „A nagyobbik ásványgyűjtemény állapota, miután rendünk négy gimnáziumába ásványokat (fossziliákat)

szétküldve belőle, csaknem felére csökkent”³ címet viseli. Szintén Czinár Mór kezétől származik, viszont dátumot ebben az esetben nem lehet társítani hozzá.

A katalógus egy egységes írásképpű, kizárólag német nyelvű 4-től 847-ig sorszámozott példánylistát tartalmaz 10 tételtől eltekintve — 848-857 sorszámúak —, amelyek latinul íródtak ezzel a felirattal: „1854-ben került be: 10 márványdarab, melyeket P. Valerius rendtag Belgiumból hozott”⁴ (21. ábra). Utána 1 üres oldal van.

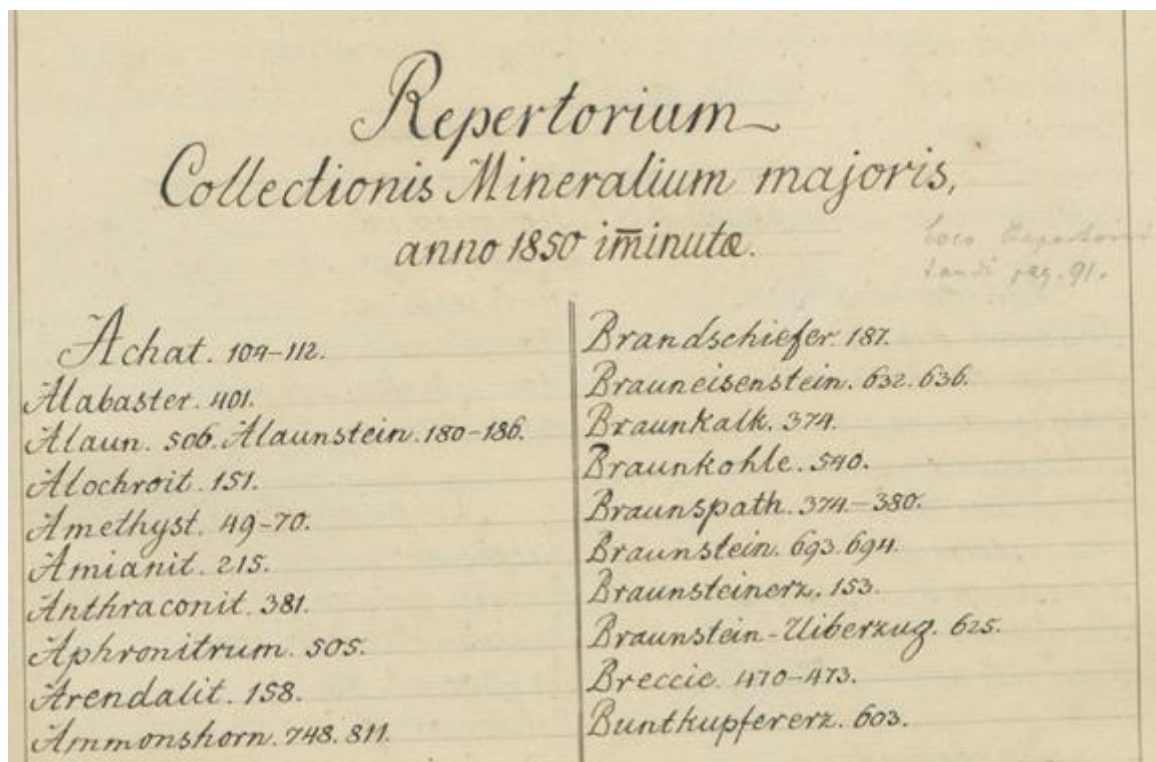
21. ábra A latinul íródott példányok az utolsó katalógusrészben (Czinár 1849-51)

4 oldalon át található az ásványgyűjtemények fajnévmutatója „Az 1850-ben csökkentett nagyobbik ásványgyűjtemény repertórium”⁵ néven német nyelven (22. ábra)

³ Status Collectionis Mineralium majoris, postquam dimissis ex ea anno 1850 ad 4 Ordinis nostri Gymnasia Fossilibus media fere sui parte-imminuta fuit

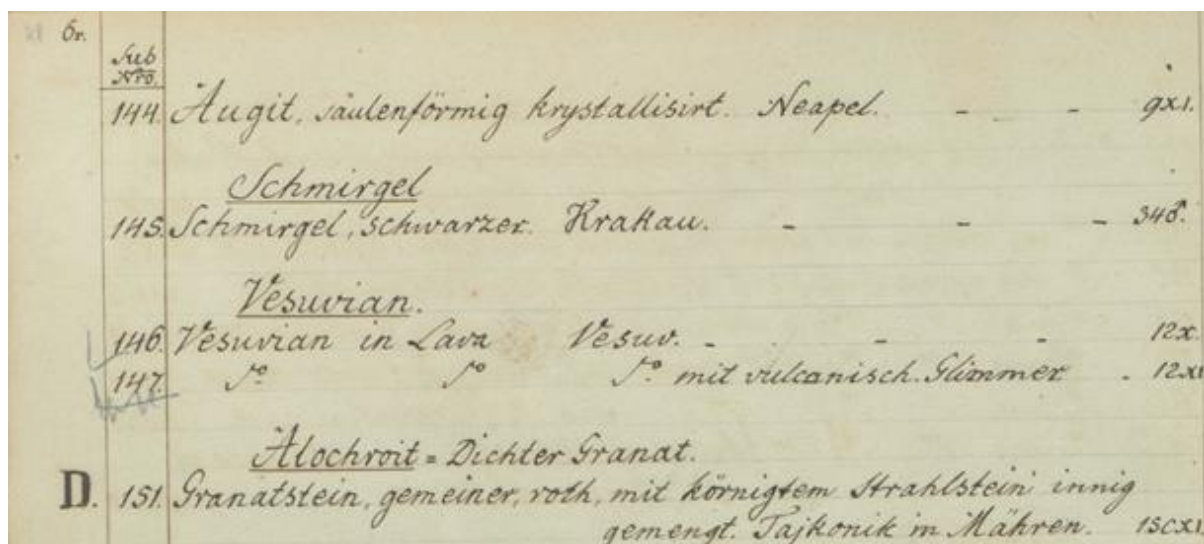
⁴ Acceperunt Anno 1854: Marmoris frusta 10 per P. Valerium Ord. nostri ex Belgio allata.

⁵ Repertorium Collectionis Mineralium majoris, anno 1850 imminutae

22. ábra Az utolsó Czinár-katalógus repertóriumának részlete (Czinár 1849-51)

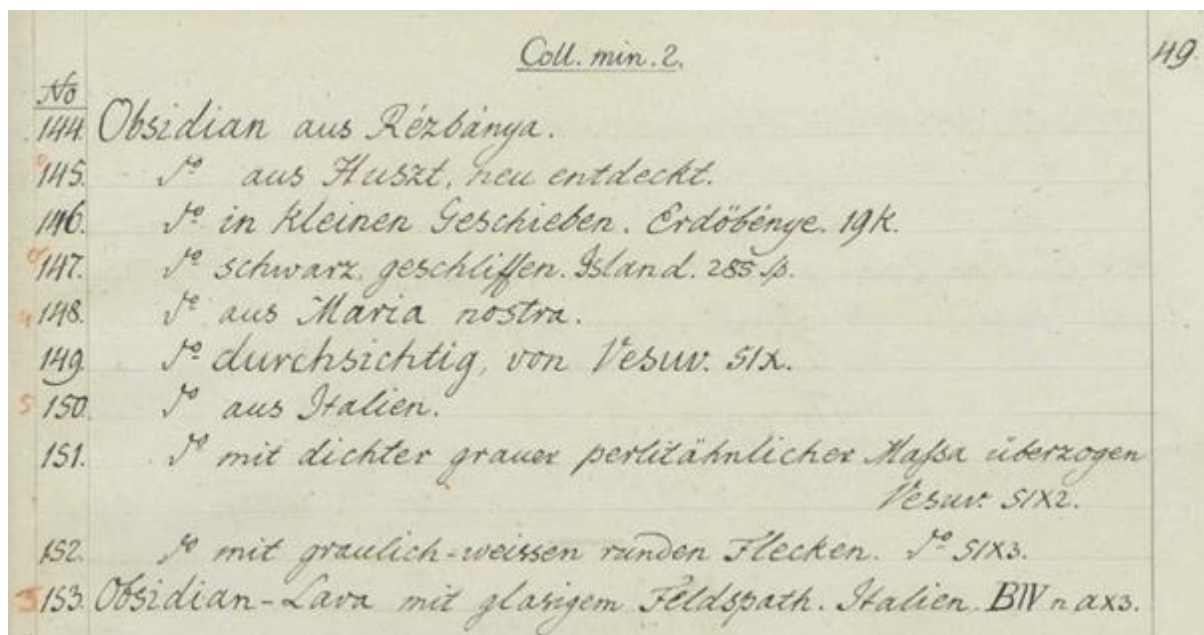
Az oldalszámozása eltér az előző három katalógusétól, amik egymást követik sorszámában, azonban ez a rész kivétel ez alól. A papír színe is eltér árnyalatban a többi 3 rész papírjaitól (23. ábra). 607 tétel található meg, amiből 270 Spaits-példány, 287 Mitterpacher-példány és 50 egyéb példány.

23. ábra Az utolsó katalógusrész egyik oldalának részlete (Czinár 1849-51)

3.4.3. Az 1850-es 2. Czinár Mór katalógus leírása, tartalma

A harmadik része a Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium-nak a Collectio Minor 2, azaz a második ásványgyűjtemény (24. ábra).

24. ábra Collectio Minor 2, oldalrészlet (Czinár 1849-51)

A Collectio Minor 2 katalógusa egy egységes írásképű, kizárólag német nyelvű 1-től 441-ig sorszámozott példánylistát tartalmaz (24. ábra) A következő 2 oldal üres.

A fajnévmutató esetében (Repertorium Collectionum Mineralium) azok a példányok tartoznak ide, amelyeknél „o” található a sorszáruk előtt (25. ábra).

96.	Gold, dendritisches. 618.	Gypserde. 059.
	1.º weisses. siehe: Batin.	Gypsspath. 459.
	Grammatit - 294-297.	Gypsstein, goldspieglend. 1465.
	Granat, dichter. - 189-192.	
	1.º edler. - 01-05. X2.	
	1.º gemeiner. - 06.	Häfnerblei. siehe: Graphit.

25. ábra Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium repertóriumának oldalrészlete (Czinár 1849-51)

Több helyen, a katalógus tételei között piros ceruzás jelölések találhatók, mint az előző katalógusrészletben (26. ábra). 454 tételt tartalmaz, amiből 203 Spaits-példány, 157 Mitterpacher-példány és 94 egyéb példány található benne.

128.		Gemeiner Hornstein aus Italien. 40.
129.	1 ^o	1 ^o mit eingesprengtem Kupferkies. 40x.
130.	1 ^o	1 ^o theils an Opal, theils an Jaspis nahend. 40xx.
131.	1 ^o	1 ^o mit Opal und Chloropal. Beregher Comitatz. 40x3.
132.	1 ^o	1 ^o Fiume Oreto: Sicilien. 40x4.
133.	1 ^o	1 ^o mit rothen Wellen gezeichnet, vielleicht Haunstein. Versuch.
134.	1 ^o	1 ^o mit dichtem Haunstein. Versuch. 40x6. (40x5.)
135.	1 ^o	1 ^o mit bluthrothen Wellen u Kreisen. Versuch. 40x7.
136.	1 ^o	1 ^o Uebergang in dichten Haunstein. 1 ^o 40x9.

26. ábra Piros ceruzás jelölések a leírások mellett (Czinár 1849-51)

3.4.4. Az 1850-es 3. Czinár Mór katalógus leírása, tartalma

A negyedik része a *Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium*-nak a *Collectio Minor* 3, azaz a harmadik ásványgyűjtemény, amit az oldalak tetején lehet olvasni (27. ábra).

		Coll. min. 3.		81.
N ^o				
269.		Bleiglanz gemeiner. 202ax8.		
270.	1 ^o b	1 ^o bergmännisch: quadrirtes Bleierz. Raibel. 202ax9.		
271.	1 ^o	1 ^o Tafelbleierz. Raibel. 202ax10.		
272.	1 ^o	1 ^o mit Kalk überzogen. 1 ^o 202ax11.		
273.	1 ^o	1 ^o gewürfelt, mit Kalk. 1 ^o 202ax12.		
274.	1 ^o	1 ^o von Schemnitz. 202ax17. u. 202ax16.		
275.	1 ^o	1 ^o mit grünem Bistacit vermengt. Schemnitz.		
276.	1 ^o	1 ^o von Schemnitz. 202ax19. (202ax18.)		
277.	1 ^o	1 ^o mit Kupferkies auf Quarz. Schemnitz. 202ax20.		
278.	1 ^o	1 ^o mit gediegenem Schwefel. Traskowitz. 202ax21.		
279.	1 ^o	1 ^o mit Sinopel. Schemnitz. 202ax22.		
280.		Fahl-Bleierz, mit Kupferkies, und Grauwacke. Herrngrund.		

27. ábra A *Collectio Minor* 3 egyik oldalrészlete (Czinár 1849-51)

A *Collectio Minor* 3 egy egységes írásképű, kizárólag német nyelvű 1-től 455-ig sorszámozott példánylistát tartalmaz (27. ábra). A következő 2 oldal utána üres.

A fajnévmutató esetében (*Repertorium Collectionum Mineralium*) azok a példányok tartoznak ide, amelyeknél „x” található a sorszáruk előtt (28. ábra).

Brunnensalz.	556.	Discit.	X423.
Buchholz in Eisenstein		Dolomit.	295. 297. 428.
verwandelt.	X453.	Dragoniten.	48.
Bullit.	X402-X404.		
Bunthupfererz.	652. ¹² 0350.	Echinit.	791. X375.-X377.

28. ábra Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium repertóriumának oldalrészlete (Czinár 1849-51)

A katalógus eddigi részeihez hasonlóan piros ceruzás jelölések találhatók a tételek mellett (29. ábra). 463 tételt tartalmaz, amiből 211 Spaits-példány, 176 Mitterpacher-példány, 76 pedig egyéb példány.

39	72.	46	Coll. min. 3.	Stad.
D.	59.	Spathiger Kalk: Kalkspath, blättriger mit glatten Kugeln. Kremnitz. 203. ³		
	60.	1 ^o 1 ^o		3.
	61.	1 ^o 1 ^o		
	62.	Kalksinter. aus Aggteilek, Gömörer Com. 107C2x6.		
	63.	1 ^o aus der sinterigen Kalkformation. Almás. 26k.		
	64.	1 ^o Bekleidet die Spaltungen eines kalkhaltigen Sandsteines. Almás. 24k.		
	65.	1 ^o Tropfstein. Adlersberg.		2
	66.	1 ^o 1 ^o Aggteilek.		
	67.	1 ^o korallenförmig. Eisenblüthe. Kapnik. 19H.		

29. ábra Piros ceruzás jelölések a leírások mellett (Czinár 1849-51)

3.5. Az azonosított címkék leírása

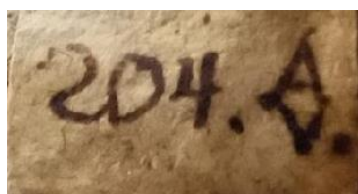
Egyes példányokon ráragasztott címkéket találtunk. A címkéknek két típusát különböztettük meg.

Az első típusba díszítetlen azokat tartozó alakzatokat hivatalosan alkímista eredetű vegyjeleknek nevezzük. A példányokon a Bergman-féle vegyjelek találhatók (30. ábra) (Mayer – Szakáll, 1994, Szücs 2022).

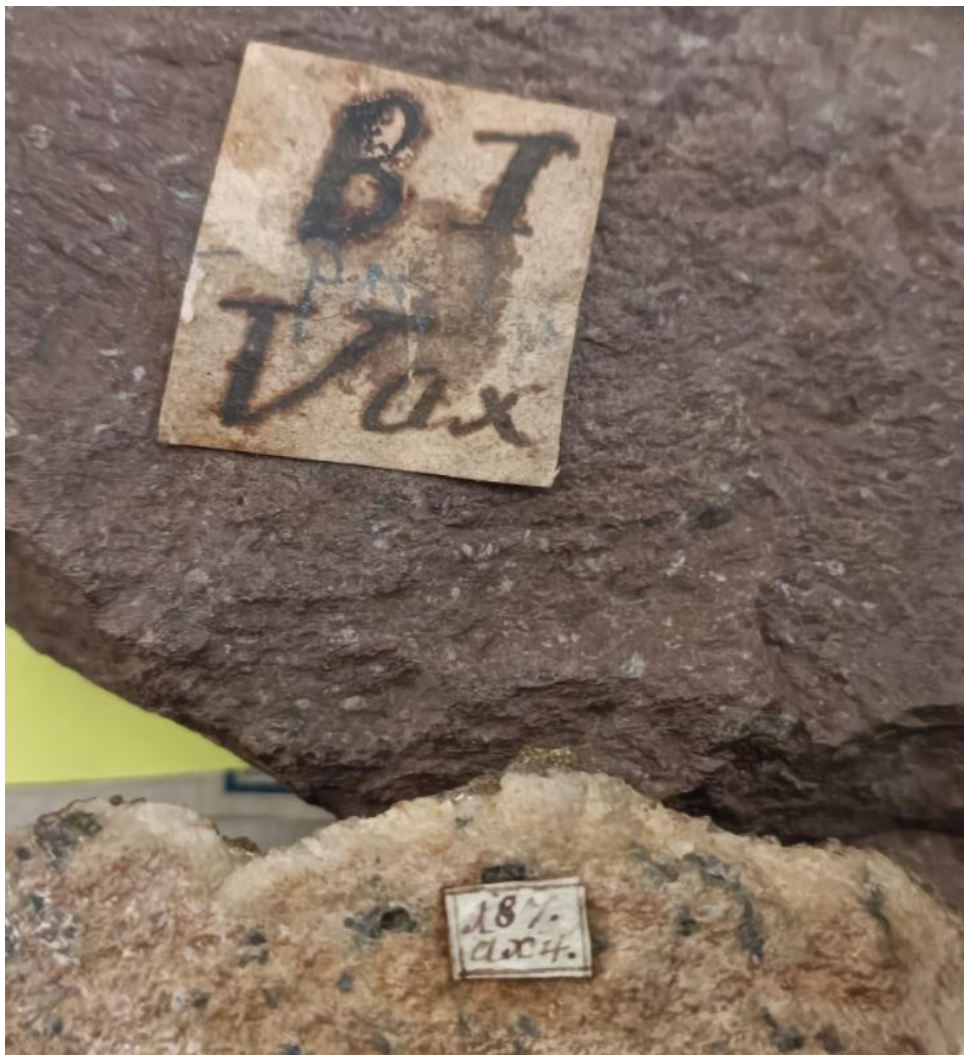
30. ábra Az első típuson lévő alkímista jelek (Balról jobbra haladva: felső sor: arzén, molibdén, antimon, enyves és éghető materia, középső sor: bizmut, cink, higany, urán, utolsó sor: kövek, arany, vas (Saját fényképek))

Ezek a jelzések rendkívül változatosak, főleg a fémek esetében, amelyek a Naprendszer bolygóit és magát a Napot is szimbolizálták. A Napot egy kör szimbolizálja, benne egy ponttal, ami az arannyal volt összeegyeztetve. A Hold egy félhold alakkal volt leírva, jelentése pedig az ezüstre asszociált. A Mars egy hímjel volt, ami a vasat szimbolizálta. Ezzel ellentétben állt a Vénusz, a maga női jelével, ez a rezet jelentette (Szücs 2022). De nem csak ezeknek a fémeknek voltak alkímista jelei. Több ásványt, kőzetet és akkori értelemben vett fossziliát (Benkő 1786) (kvarcféléket, szilikátokat, baritokat, fluoritokat, mésztartalmú és vulkanikus kőzeteket, de még az ősmaradványokat is) azonban egy egységes vegyjellel jelöltek, amely a Földet szimbolizálta (31. ábra).

31. ábra Spaits-példány címkéje a „Földek és kövek” közül (Saját fénykép — 2022.08.15.)

A második típus esetében két különböző méretű címkét találtunk. Az egyik az első típusnál kisebb méretű és a többi címkétől eltérően keretezett szélű papír, amelyre a példány sorszámát írták tollal. A másik (a legnagyobb méretű címké), sima papírra tollal írva a *Patriotisches Tageblatt*-ban szereplő kódot adja meg (32. ábra).

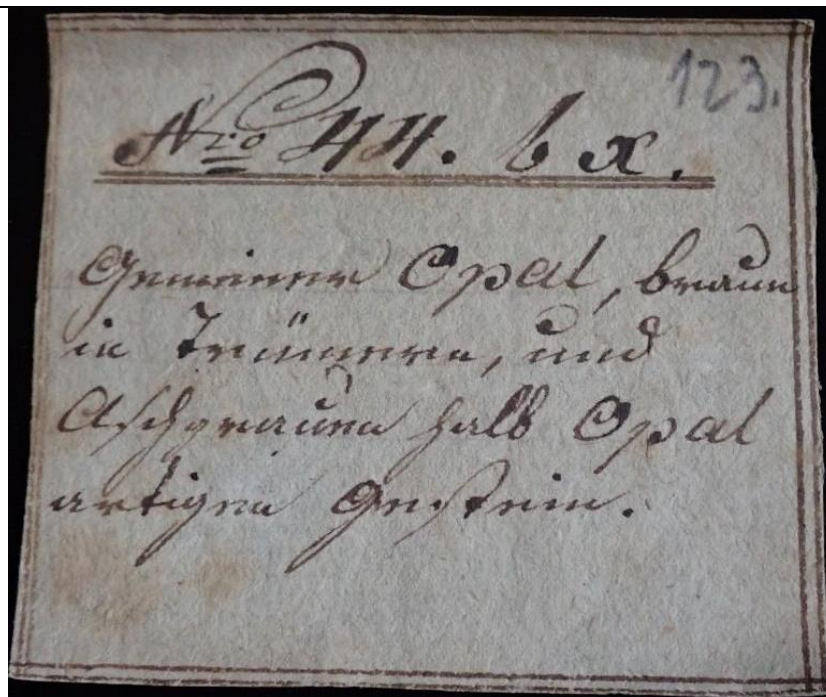

32. ábra Mitterpacher-példányok címkéi (Saját fénykép — 2022.09.06.)

3.6. Az azonosított cédulák leírása

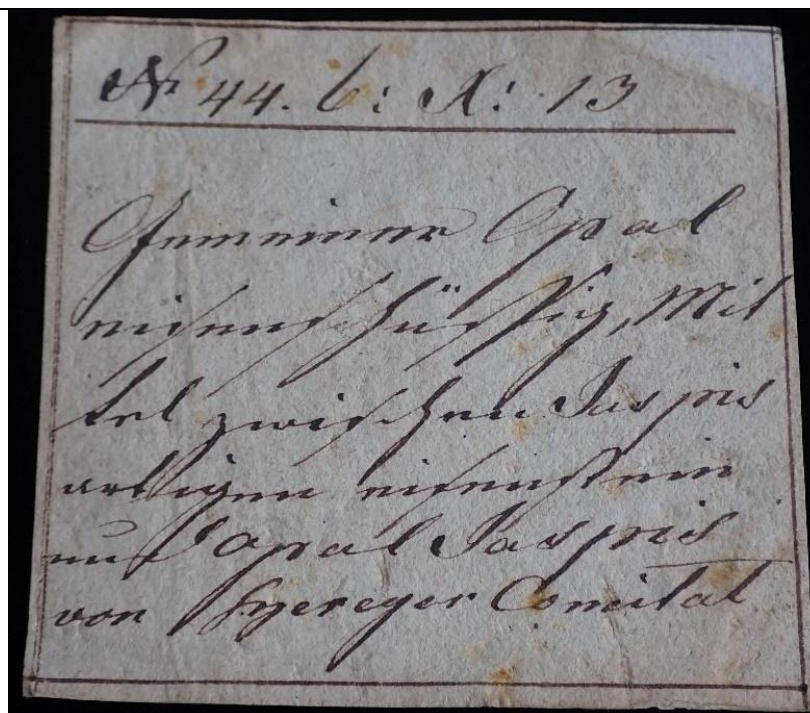
A kutatás során a példányokhoz cédulákat találtunk. A kézírás alapján öt generációt különböztettünk meg:

1. Német nyelvű, tollal írták és be van keretezve

33. ábra Első típus cédulája (Bodorkós Zsolt fényképe)

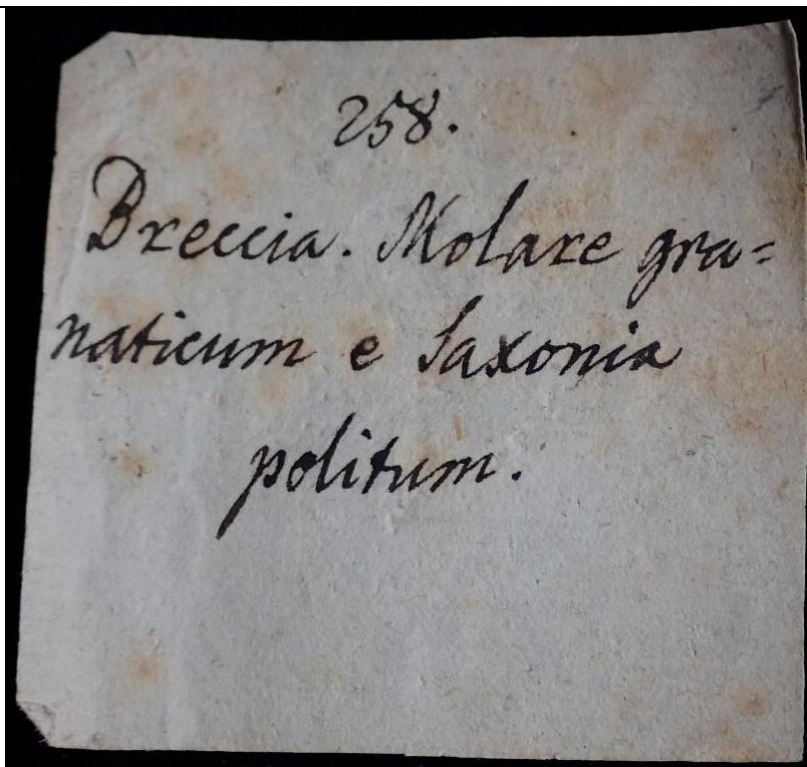
2. Nagyban hasonlít az elsőhöz, hiszen német nyelven íródott, ugyanúgy tollal és szintén be van keretezve, de a kézírások nem egyeztethetők össze.

34. ábra Második típus cédulája (Bodorkós Zsolt fényképe)

3.

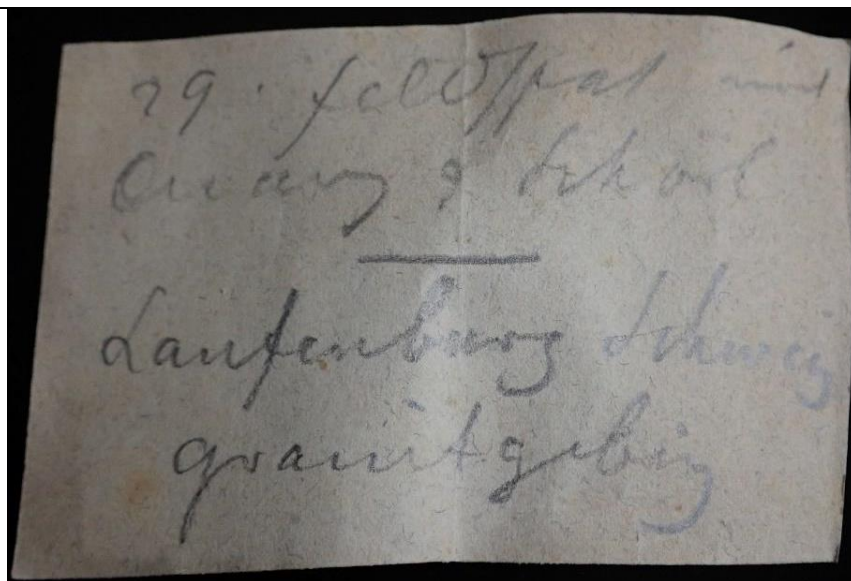
Az előzőekkel
ellentétben
latinul, tollal
íródott. A papír
nem tartalmaz
semmilyen
keretezést, sem
egyéb
díszítőelemet.

35. ábra Harmadik típus cédulája (Bodorkós Zsolt fényképe)

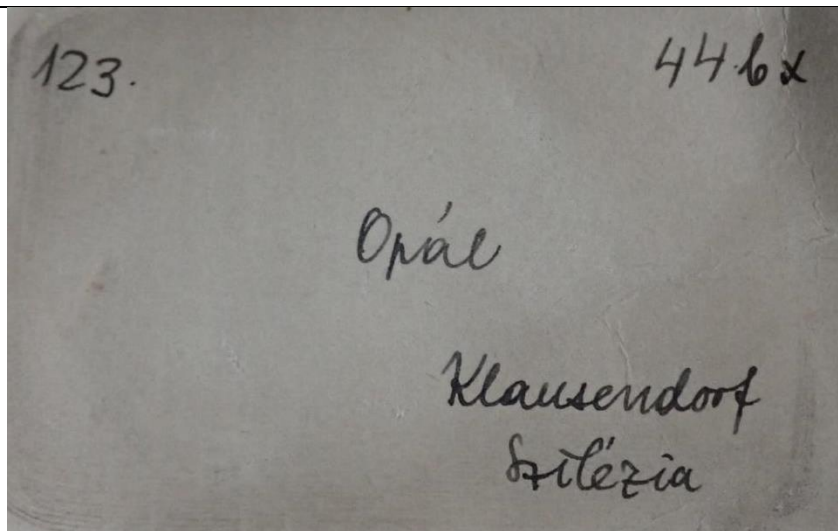
4.

Német nyelvű,
azonban ezt
ceruzával írták. A
harmadik
típushoz
hasonlóan ez is
díszítetlen papírra
íródott.

36. ábra Negyedik típus cédulája (Bodorkós Zsolt fényképe)

5.
Magyar nyelvű
cédulák tartoznak.
Tollal íródtak,
ugyancsak
díszítetlen papírra

37. ábra Ötödik típus cédulája (Bodorkós Zsolt fényképe)

3.7. A ma is megtalálható példányok mennyisége a katalógusok tükrében

Katalógus	Azonosított példányok	Ma is megtalálható példányok	Megjegyzés
<i>Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitsianae</i>	876	460	
<i>Patriotisches Tageblatt</i>	189	70	
<i>Mineralogia Szeder Fábián</i>	1051	490	209 Spaits 281 Mitterpacher
<i>Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium:</i>			
<i>Collectio Mineralium</i>	898	430	205 Spaits 225 Mitterpacher
<i>Status Collectionis Mineralium majoris, postquam dimissis ex ea anno 1850 ad 4 Ordinis nostri Gymnasia Fossilibus media fere sui parte-imminuta fuit</i>	607	346	174 Spaits 172 Mitterpacher
<i>Collectio Minor 2</i>	454	227	127 Spaits 100 Mitterpacher
<i>Collectio Minor 3</i>	463	211	119 Spaits 92 Mitterpacher

1. táblázat Példányok mennyisége a katalógusok tükrében

3.8. Az 1850-ben iskoláknak adott példányok helyzete

Amint azt a Czinár Mór katalógus leírásánál bemutattam, a katalógusokban részletesen jelölték az 1850-ben a rend iskoláiba szánt példányokat.

Megvizsgáltam, hogy a most a Főapátsági Gyűjteményben megtalálható példányok között vannak-e olyanok, amelyeket eredetileg kijelöltek átadásra, vagyis a katalógusbejegyzéseket számszerűen összevettem a mai tényleges állapottal (2. táblázat).

Katalógus	1850-ben kiadásra jelzett Spaits tételszám	1850-ben kiadásra jelzett Mitterpacher tételszám	Ma is megtalálható tételek	Megjegyzés
<i>Collectio Mineralium</i>	286	186	282	117 Spaits 165 Mitterpacher
<i>Status Collectionis Mineralium majoris, postquam dimissis ex ea anno 1850 ad 4 Ordinis nostri Gymnasia Fossilibus media fere sui parte-imminuta fuit</i>	2	1	3	2 Spaits 1 Mitterpacher
<i>Collectio Minor 2</i>	72	58	64	37 Spaits 27 Mitterpacher
<i>Collectio Minor 3</i>	87	65	60	38 Spaits 22 Mitterpacher

2. táblázat Az 1850-ben iskoláknak adott példányok helyzete

Megállapítható, hogy a mai gyűjtemény jelentős részben tartalmaz olyan példányokat, amelyeket iskoláknak terveztek átadni. A kutatás jelen állapotában nincs mód arra, hogy eldöntsük: ezek a példányok nem is kerültek átadásra, vagy egy későbbi időpontban visszakerültek Pannonhalmára.

4. Az eredmények diszkussziója

4.1. Az egyes katalógusok viszonyainak bemutatása

A katalógusok egymáshoz való viszonyának bemutatásához a *Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitsianae*, illetve a *Patriotisches Tageblatt* melléklete szolgál.

A *Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitsianae*, a Spaits-gyűjtemény katalógusa német, illetve latin nyelvű, és 876 tételt tartalmaz. Összeállítója Werner rendszere alapján római számmal jelölte az osztályokat [Classis], az egy osztályba tartozókat pedig ezen belül arab számokkal sorszámozta. Például „Vörös jáspis zöld párhuzamos csíkokkal /:Gejzirit:/ Szibériából”⁶, ami a 98 felső index 1-es Spaits “földek és kövek” példány, vagy épp a „Barit galenittel és hexagonális kvarckristályokkal Kapnikbányáról”⁷, ami a 152 felső index 3-as Spaits “földek és kövek” példány.

A fémek esetében eltérő a jelölés, itt a domináns fém alapján sorszámozott. Például „Leveles klórargirit hamuszürke kovakövön Felsőbányáról”⁸, ami a 4-es Spaits ezüstpéldány, vagy a „Durva, alakatlan argentit Selmecebányáról”⁹, ami az 5-ös Spaits ezüstpéldány.

A *Patriotisches Tageblatt* mellékletében egy kódrendszer alapján lehet beazonosítani a példányokat. Az ásványok weneri osztályain belül fajszinten számokkal, míg változatszinteken ezen belül betűkkel lettek összerendelve. Azonos példányok esetén egy „x” betűt és egy számot adott a példányok neve mellé a szerző (38. ábra).

⁶ Rother Jaspis mit grünen parallelstreifen /:Band Jaspis:/ aus Siberien

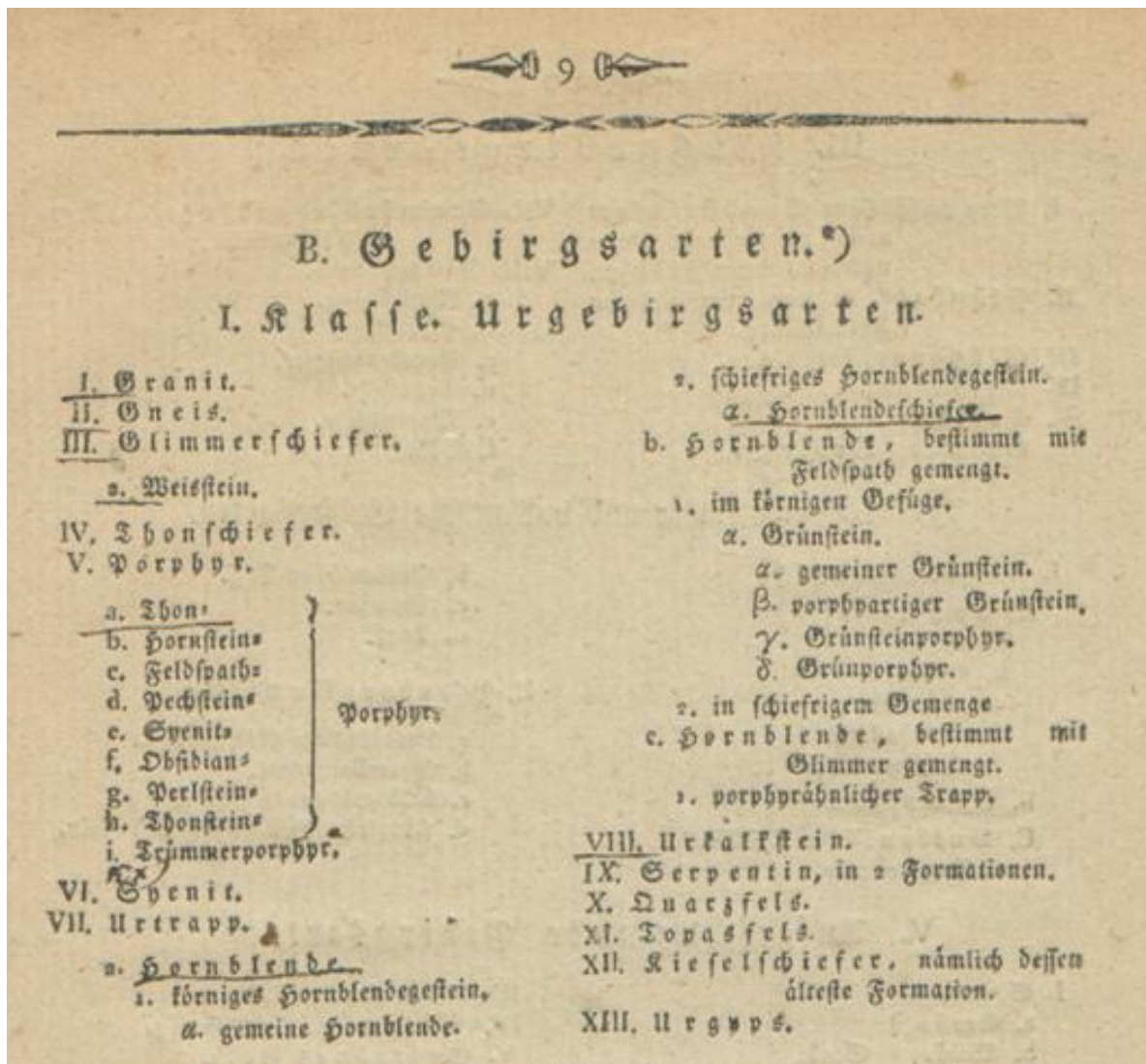
⁷ Schwerspath mit Bleischluss und 6seitig durchsichtigen Spath Krystallen von Kapnik

⁸ Blättriges Hornsilber auf aschenfärbigem Hornstein von Felsőbánya

⁹ Derbes, unförmliches Silberglaserz von Schemitz

3. Kieselgeschlecht.			
5. Krysoberyll.	) Sippschaft des Krysoliths.	+ 35. Sommit.	
6. Krysolith.		36. Mejonit.	
+ 7. Olivin.		37. Quarz.	
+ 8. Coccoolith.		+ a. Amethyst.	
+ 9. Angit.		+ 1. gemeiner.	
+ 10. Schmelzende.	) Sippschaft des Granates.	+ 2. dickfaseriger.	
+ 11. Pistazit.		+ b. Berakrysal.	
+ 12. Vesuvian.		+ c. Milchquarz.	
+ 13. Leucit.		+ d. gemeiner Quarz.	
+ 14. Melanit.		+ e. Prasem.	
+ 15. Granat.	) Sippschaft des Rubines.	38. Kieselzinter.	
a. Prop.		39. Eisenkiesel.	
b. edler Granat.		+ 40. Hornsteig.	
+ c. gemeiner Granat.		+ a. splittiger.	
16. Staurolith.		+ b. muschliger.	
17. Spinell.	) Sippschaft des Schörls.	+ c. Holzstein.	
18. Sapphir.		+ 41. Kieselzinter.	
19. Korund.		+ a. gemeiner.	
20. Demantspath.		+ b. indischer Stein.	
21. Zeilant.	) Sippschaft des Feldspaths.	+ 42. Feuerstein.	
22. Topas.		+ 43. Galcedon.	
23. Enklaz.		+ a. gemeiner.	
24. Smaragd.		+ b. Carneol.	
25. Vervill.		+ 44. Opal.	
a. edler.	) Sippschaft des Feldspaths.	+ a. edler.	
b. schörlartiger.		+ b. gemeiner.	
+ 26. Schörl.		+ c. Halboval.	
+ a. gemeiner.		+ d. Holzopal.	
+ b. elektrischer.		+ 45. Menilit.	
27. Arginit.		+ 46. Jaspis.	
28. Andalufit.		+ a. ägyptischer.	
+ 29. Feldspath.		+ b. Bandjaspis.	
a. Adular.		+ c. Porcellanjaspis.	
+ b. Labradorstein.		+ d. gemeiner Jaspis.	
+ c. gemeiner Feldspath.		1. frischer.	
+ 1. frischer.		2. aufgelöster.	
+ 2. aufgelöster.		+ e. Naathjaspis.	
d. Hohlspath.		+ f. Opaljaspis.	
+ c. dichter Feldspath.		47. Heliotrop.	
30. Skapolith.		48. Chrysopras.	
31. Arcticit.		+ 49. Plasma.	
32. Springstein.		50. Ragenauge.	
33. Diaspore.		+ 51. Obsidian.	
34. Spodumene.		+ 52. Pechstein.	
		+ 53. Perlstein.	
		+ 54. Wimsstein.	
		55. Pres.	

38. ábra A Patriotisches Tageblatt mellékletének egy oldala (André 1804)

39. ábra A Patriotisches Tageblatt mellékletének második forrása (André 1804)

A kőzetek esetében (39. ábra) az elnevezés tovább bonyolódik. A kőzeteket egy „B” jelzéssel illette a szerző. Utána található egy római számmal jelzett Klasse [osztály], majd egy másik római számmal jellemzett kőzettípus. Azonos példányok esetében ugyanúgy egy „x”-el és egy számmal különbözteti meg a másikat.

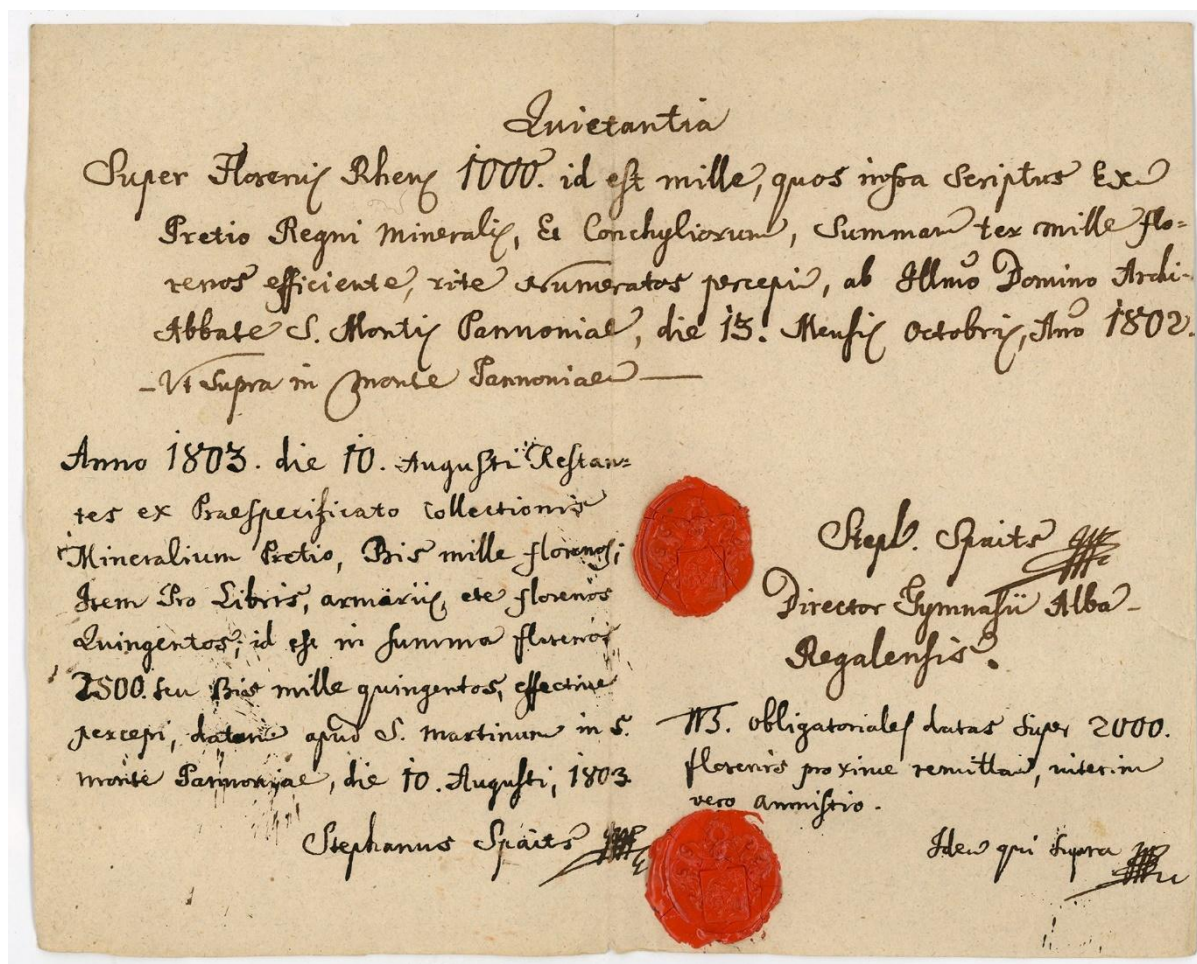
Szedér Fábián *Mineralogiájában* átvette a példányok megnevezését, azonban más sorszámot adott nekik. A rendszerezési elve is megváltozott, az ősmaradványok eddig a „Földek és kövek” végén volt található, itt pedig a katalógus legvégén találni.

A *Collectio Mineralium major* a rendszerezési elvet és a sorszámok többségét átvette Szedér Fábián katalógusából, pár kivételtől eltekintve. Újdonságként felkerültek azok a példányok a *Collectio Minor 2* és *Collectio Minor 3* esetében, amelyeket eddig nem jegyeztek fel katalógusba. Az utolsó katalógusrész tartalmazza a megmaradt példányokat, egy új sorrendben.

4.2. A Spaits-gyűjtemény

A Spaits-gyűjtemény az első tulajdonosa, Spaits István (Körmend, 1742. december 16. – Székesfehérvár, 1804. március 24.) nevét viseli. Spaits István ex-jezsuita szerzetes, tanár és pap volt, az ásványgyűjtemény eladásakor a székesfehérvári gimnázium igazgatója. Nem tudni pontosan mikor kezdett ásványokat gyűjteni, viszont gyűjteménye az idő haladásával olyan jelentőssé és színvonalassá vált, hogy a Főapátság érdemesnek tartotta megvásárolni, amikor saját ásványgyűjteményét megalapította.

Az adás-vétel 1802-ben történt, a példányok 1802. október 13-án érkeztek meg. A rend két év alatt 3500 forintot fizetett érte (40. ábra). Az összeget két részletben fizették ki: első alkalommal 1000 forintot, később, 1803. augusztus 10-én pedig további 2000 forintot fizettek a példányokért, illetve extra 500 forintot pedig az egyéb ingóságokért (szekrények, könyvek stb.)

40. ábra A Spaits-gyűjtemény felvásárlását igazoló eredeti bizonylat

A gyűjtemény katalógusa, a Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitsianae címet viseli. Szerzője és keletkezésének dátuma ismeretlen. Mayer és Szakáll (1994) szerint a főapátság

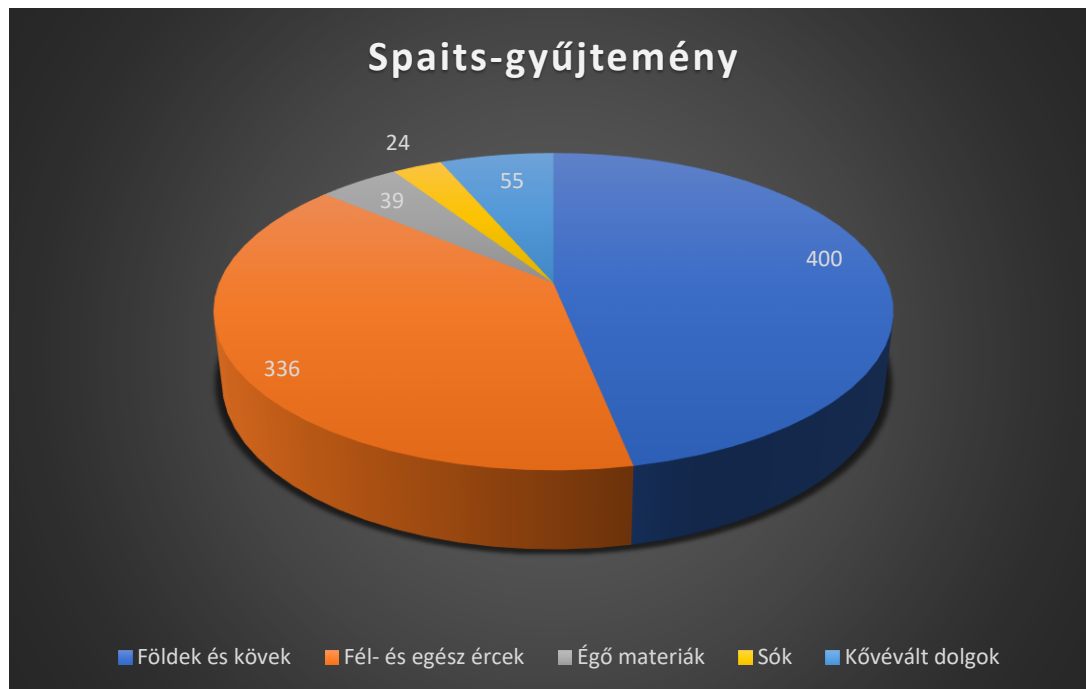
novíciusa, König Placid munkája, forrást azonban nem közölnek ehhez az állításhoz. A katalógus tartalmi része a kor szintjén professzionális leírásokat tartalmaz, ami három lehetőséget vet fel:

- Volt egy korábbi katalógus, amit König Placid lemásolt. Ha volt ilyen, azt Spaits István készíthette.
- Voltak korábbi cédulák — tökéletes rendszertani sorrendbe állítva, amiket lemásoltak (eddig még nem találtunk ilyen cédulát)
- A katalógust maga Spaits István írta

A gyűjtemény rendszerezésének magas színvonalát tekintve a legvalószínűbb, hogy katalógus a gyűjtemény tartozékaként került a Főapátság birtokába, tehát 1802 előtt keletkezhetett. Ekkor még nem tartalmazta sem a mai kötetben szereplő mutatót, sem a belső címlap bejegyzést. Utóbbiak Szeder Fábián kézírásai, 1830 és 1841 közöttől (Szeder Fábián ebben az időszakban volt a gyűjtemények őre).

A gyűjteményt először a Főapátság régi könyvtárában helyezték el, majd 1832-ben átvitték az új könyvtár épületébe, ahol Szeder Fábián új rendszerezésében tették hozzáférhetővé a természetrajzot tanuló diákok számára (Mayer-Szakáll, 1994).

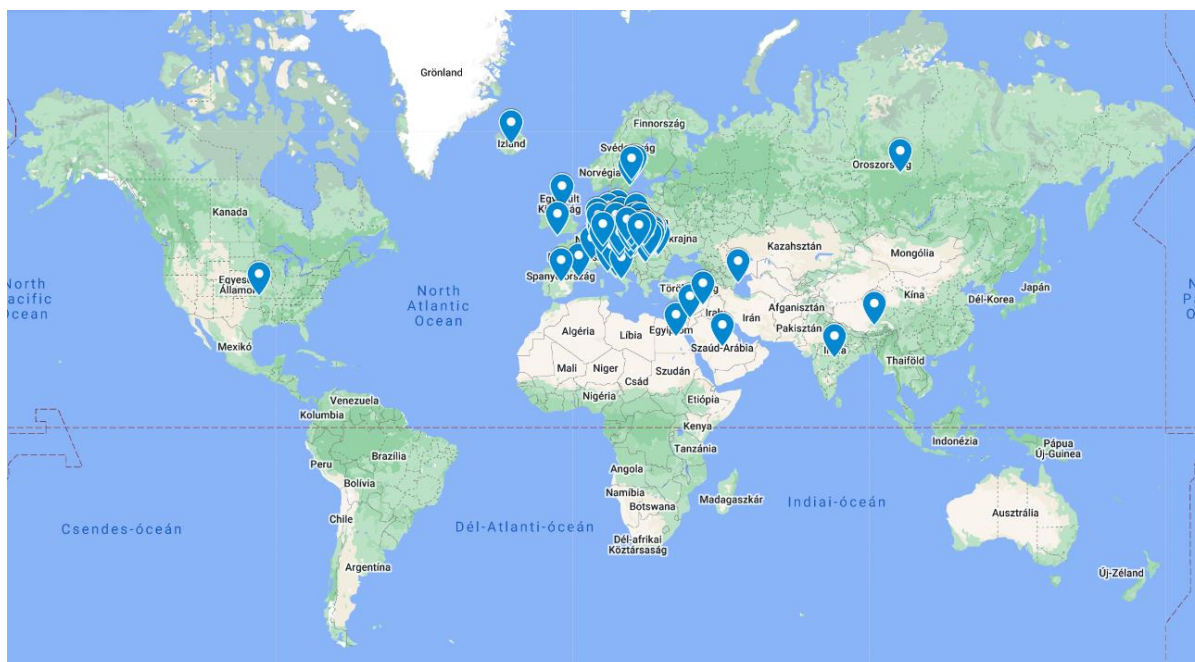
Mind az öt weneri fő osztály példányai megtalálhatók benne (41. ábra).

41. ábra A Spaits-gyűjtemény példányai Werner (1774) alapján

A gyűjtemény a lelőhelyek szempontjából igencsak változatos képet mutat, hiszen négy kontinens példányai is képviseltetik magukat. Az Egyesült Államokból, Egyiptomból,

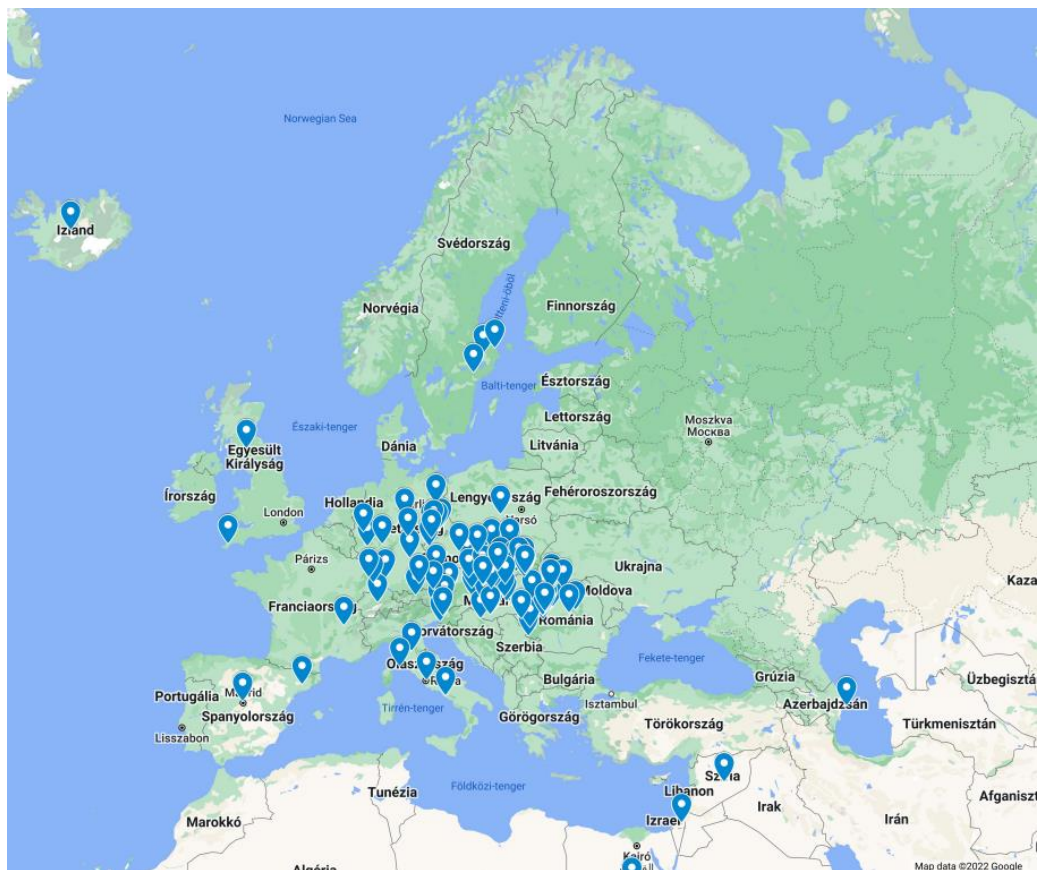
Szíriából, Arábiából, a Kaszpi-tengerből, Indiából, Szibériából és még Tibetből is vannak példányok (42. ábra). Fontos megjegyezni, hogy a térképeken nem mindegyik pont reprezentálja a lelőhely hozzávetőleges lelőhelyét, ugyanis egy-egy pont országot jelez, amikor csak annyit írtak a példányról például, hogy Lengyelország területéről való.

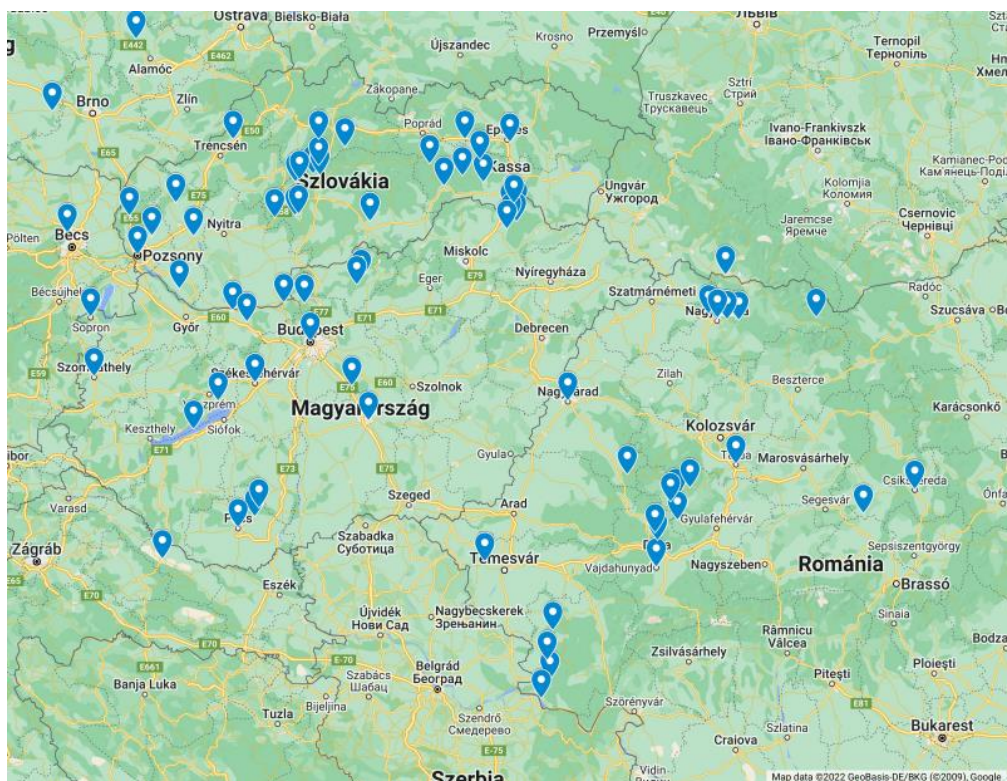
42. ábra A Spaites-gyűjtemény térképen (Pontos lelőhely nélküli, például régió-, vagy országnévvel említett példányok elhelyezkedése önkényes.)

Európai viszonylatban érződik az akkori politikai berendezkedés, hiszen a leggyakrabban az akkori Habsburg Birodalom területéről származnak példányok. Elsősorban Szászországból, Karintiából, Sziléziából és természetesen a Kárpát-medencéből származnak a legtöbb példányok (43. ábra).

A Kárpát-medence ahogy említettem, gazdagon bővítette a gyűjteményt. Az Eperjes-Tokaji hegyvidék, Selmezbánya és Besztercebánya ásványai, Nagybánya környéke, az Erdélyi-középhegység és a Bánság vidéke adja elsősorban a példányokat, de a mai Magyarország területe is reprezentálja magát, a teljesség igénye nélkül Pécs és környéke, Sopron, Szombathely, vagy épp a Bakony (44. ábra).

43. ábra A Spaits-gyűjtemény lelőhelyei Európában

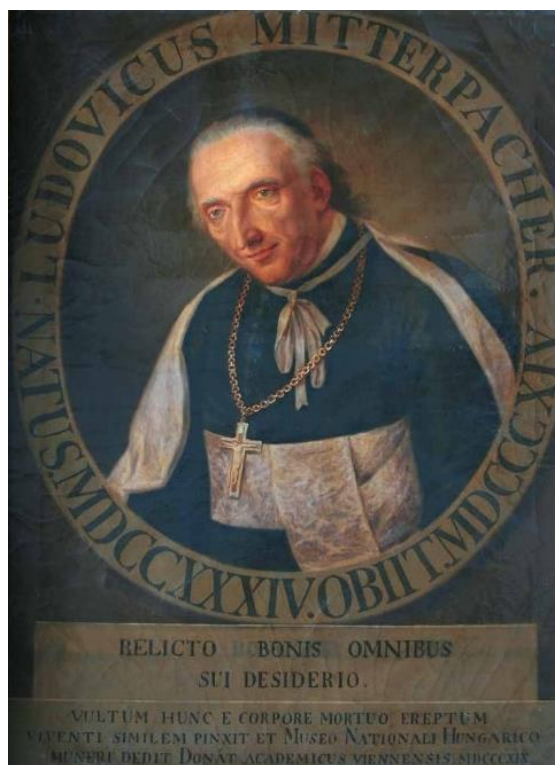

44. ábra A Spaits-gyűjtemény lelőhelyei a Kárpát-medencében

4.3. A Mitterpacher-gyűjtemény

4.3.1. A Mitterpacher-gyűjtemény Mitterpacher Lajostól származó része

A Mitterpacher-gyűjteményt Mitterpacher Lajos és unokaöccse, Mitterpacher György (?-Komárom, 1830) állította össze. Mitterpacher Lajos (45. ábra) (Bellye, 1734. augusztus 25. – Pest, 1814. május 24.): természettudós, a mezőgazdaságtan első magyarországi egyetemi tanára a századfordulón már 66 éves volt, szakmai munkássága végén járt, így joggal gondolhatjuk, hogy az ő gyűjteményrésze a XVIII. századot képviseli.

45. ábra Mitterpacher Lajos portréja (Borsodi-Tüskés, 2010)

Annak eldöntésében, hogy hol húzható meg a határ a gyűjteményen belül a két gyűjtő munkásságában, döntő fontosságú a jelen munka keretében felfedezett és értelmezett, kézi jegyzetekkel ellátott *Patriotisches Tageblatt* kiadvány.

Magyar Természettudományi Múzeumban őriznek egy levelet Mitterpacher Lajos kézírásával. A levél kézírását összevetettem a *Patriotisches Tageblattban* szereplő kézírással. Ez alapján úgy tekintem, hogy utóbbi is Mitterpacher Lajostól származik. Ugyanezen kézírás található a XX. számú keretes címkén is. A bejegyzések alapján megállapítható, hogy Mitterpacher Lajostól elsődlegesen ásványok kerültek a gyűjteménybe, ez a XVIII. századi gyűjteményrész közetek tekintetében nem volt gazdag.

A *Patriotisches Tageblattban* nem csak a gyűjtő személyének tisztázása miatt fontos: az ebben található jelölésrendszer adja a kulcsot az eddig megfejtetlen rendszerezési jelölésekhez a

későbbi katalógusokban, az eredeti cédulákon (első és második cédulatípusok), illetve a példányokra ragasztott címkéken.

A gyűjtemény ezen részére vonatkozó történetet tehát úgy rekonstruálhatjuk, hogy Mitterpacher Lajos, az általa elsődlegesen a XVIII. század utolsó évtizedeiben gyűjtött példányok Pannonhalmán megtalálható rendszerezését a *Patriotisches Tageblatt* mellékletének kézhezvétele, tehát 1804 után végezte el, követve az új weneri rendszert. Nem írt külön katalógust, a példányok részletes adatait az alátétcédulán tüntette fel. Ezen a cédulán és a példányokon szereplő címkéken is jelölte a rendszertani (faj)számot, valamint az adott fajon belül a gyűjteményi sorszámot is. A rendszertan forrásául szolgáló újságban pedig jelölte (kereszt, aláhúzás stb.), hogy az adott faj megtalálható gyűjteményében, illetve egyes konkrét példányokat minden adatukkal be is jegyezte a *Patriotisches Tageblatt* üres oldalaira.

A lappéldány nyilván a gyűjteménnyel együtt került később a Főapátsági könyvtárba, ahol ma is megtalálható. A katalógustételek jelzetei alapján kimondható, hogy az ebben szereplő bejegyzések a Mitterpacher gyűjtemény XVIII. századi részének egyszerűsített katalógusának tekinthető.

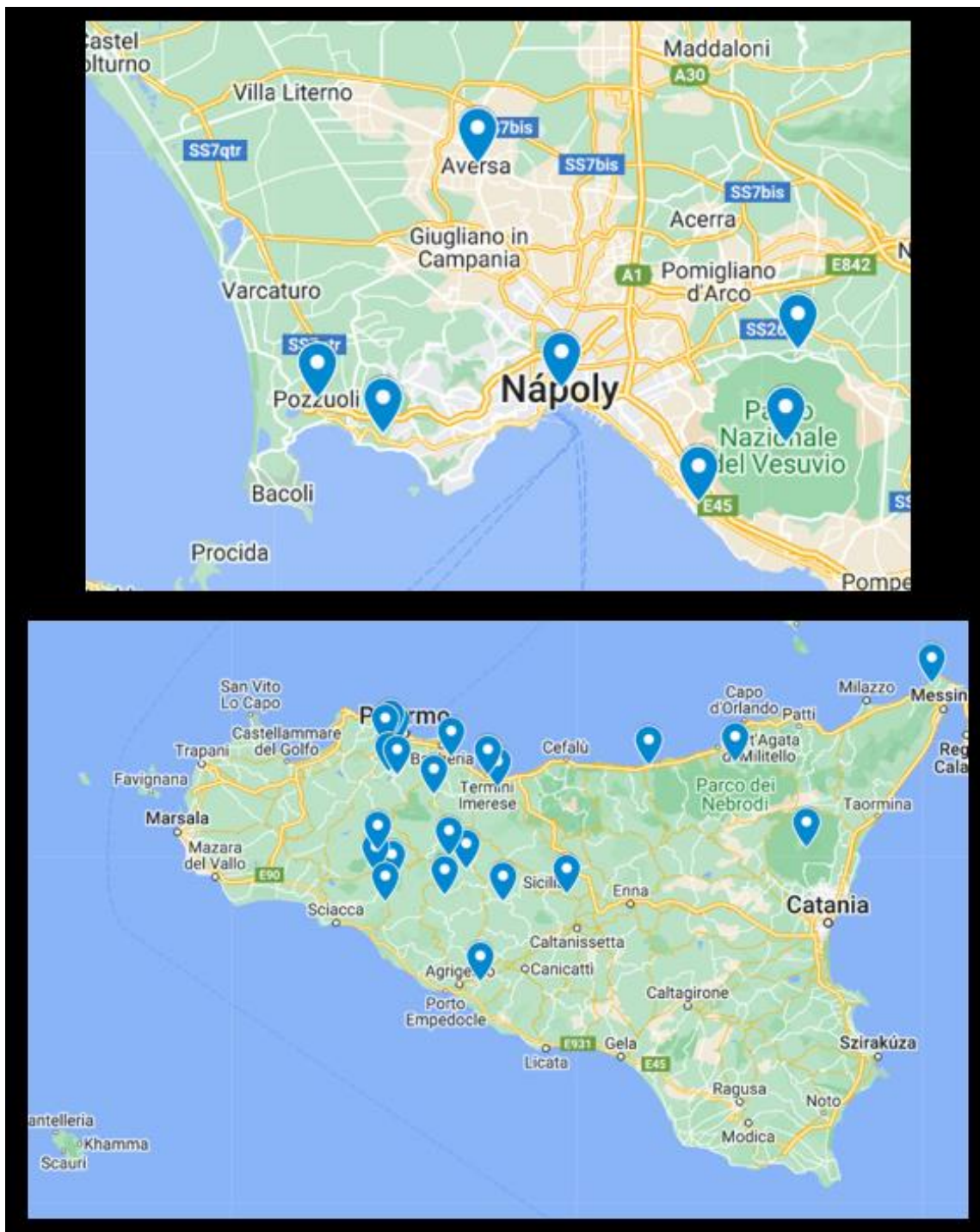
4.3.2. A Mitterpacher-gyűjtemény Mitterpacher Györgytől származó része

Mitterpacher György tovább használta a nagybátyja által elkezdett rendszertani keretet, példányait, beleértve a jelentős számú közetpéldányt is a *Patriotisches Tageblattban* szereplő jelöléssziszterrel látta el. Ezek a kódok mind a fennmaradt alátétcédulákon, mind a példányokra ragasztott címkéken megjelennek, azonban a „katalógusnál” már nem követi nagybátyját: itt már nem jelöli a példányokat.

A gyűjteményt Mitterpacher György halála (1830) után özvegyétől, Kunz Borbálától vette meg a Főapátság 1833 januárjában, 2500 forintért.

4.3.3. Különlegességek Mitterpacher György gyűjtéséből

Két lelőhely külön is kiemelhető Mitterpacher György időszakából: Nápoly és Szicília (46. ábra). Előbbi — az 1822-es dátumok alapján — biztosan Mitterpacher Györgyhez kötődik, utóbbival kapcsolatban nincs ilyen közvetlen nyomunk, de a példányok jellege alapján hozzá kötjük.

46. ábra A Mitterpacher-gyűjtemény lelőhelyei Nápoly környékén és Szicíliában

Erre egy kifejezetten jó példa a Vezúv 1822-es kitöréséből származó hamu (47. ábra). A kitörés nagy volt az akkori beszámolások szerint, „nagy mennyiségben kap fel magával bombát, rapillit, homokot és hamut”. Magát a kitörést egy angol vulkanológus, George Julius Poulett Scrope saját szemével látta, leírta és meg is örökítette az utókor számára (Szabó 1883) (48. ábra).

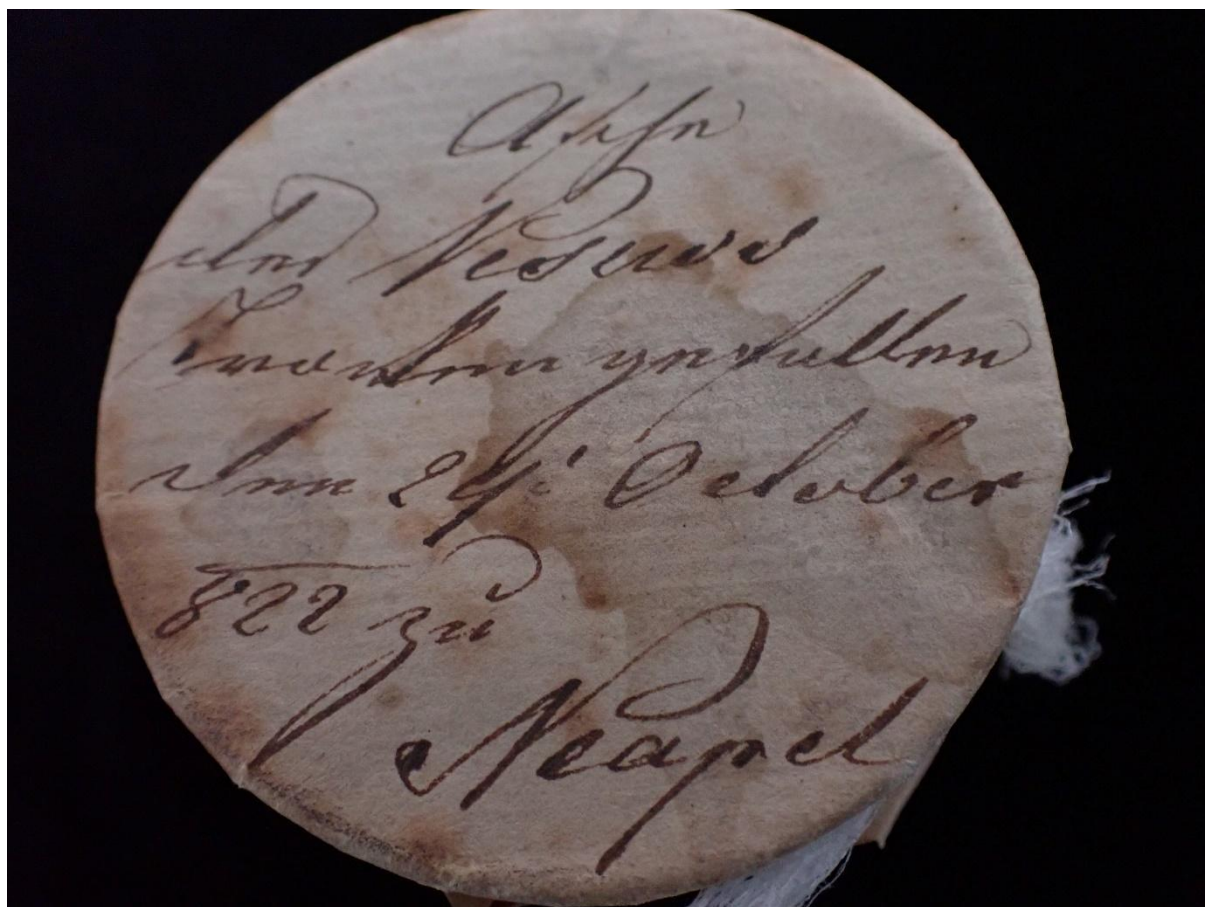

47. ábra A Vezúv 1822-es kitöréséből származó hamu (Bodorkós Zsolt fényképe)

48. ábra Az 1822-es kitörése a Vezúvnak (Scrope 1864)

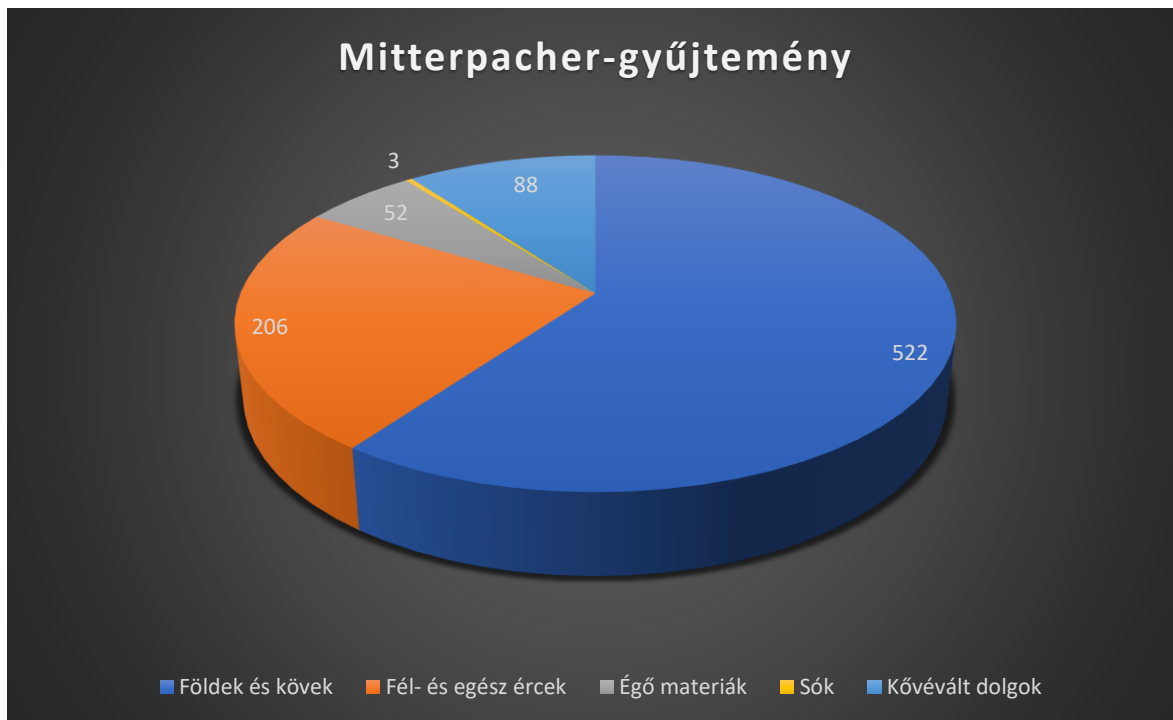
Ahogy említettem, biztosan Mitterpacher György gyűjthette, mivel az egyik példányon megjelenő kézírás eltér attól a kézírástól, ami Mitterpacher Lajosé. Ezt erősíti, hogy a cédulák közül a második típussal összeegyeztethető a kézírás (49. ábra).

49. ábra A vezúvi lapilli példány leírása (Bodorkós Zsolt fényképe)

4.3.4. Az egyesített Mitterpacher gyűjtemény értékelése ásványtani és földrajzi szempontból

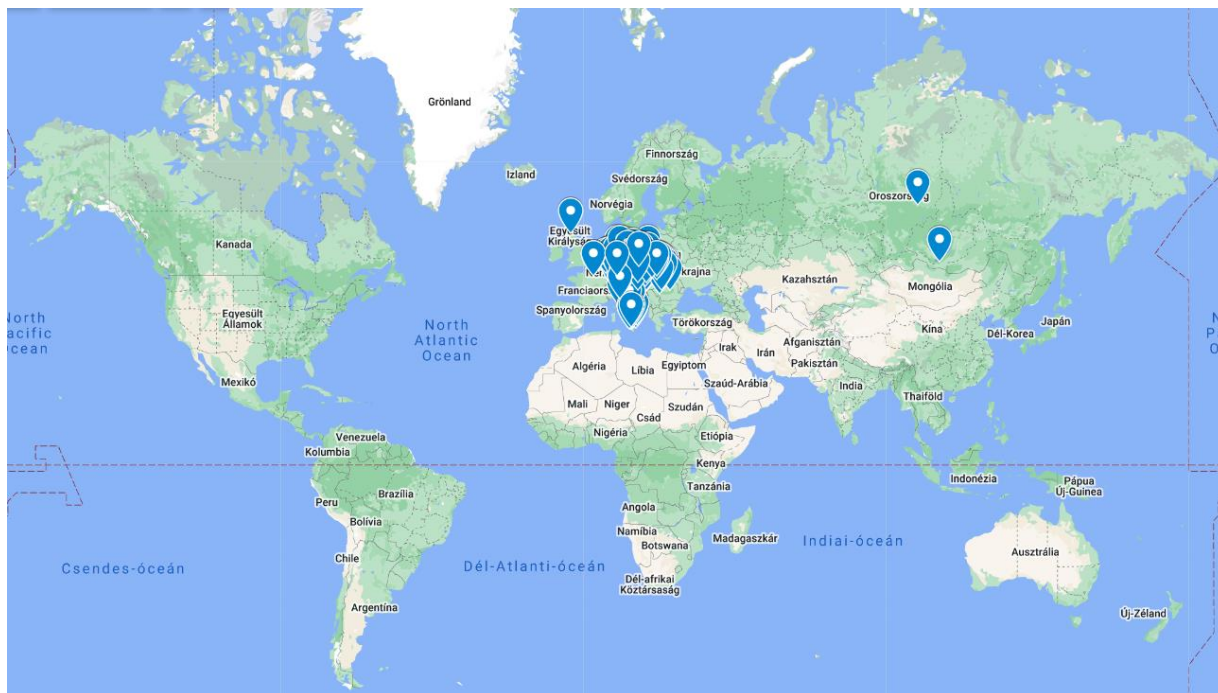
Összetételileg ahogy az előbbieken szó volt róla, a gyűjtemény kőzetekben és ásványokban is gazdag. Jól lefedi weneri rendszert, egyedül a sók szerepelnek benne alárendelten. (50. ábra).

50. ábra A Mitterpacher-gyűjtemény példányai Werner (1774) alapján

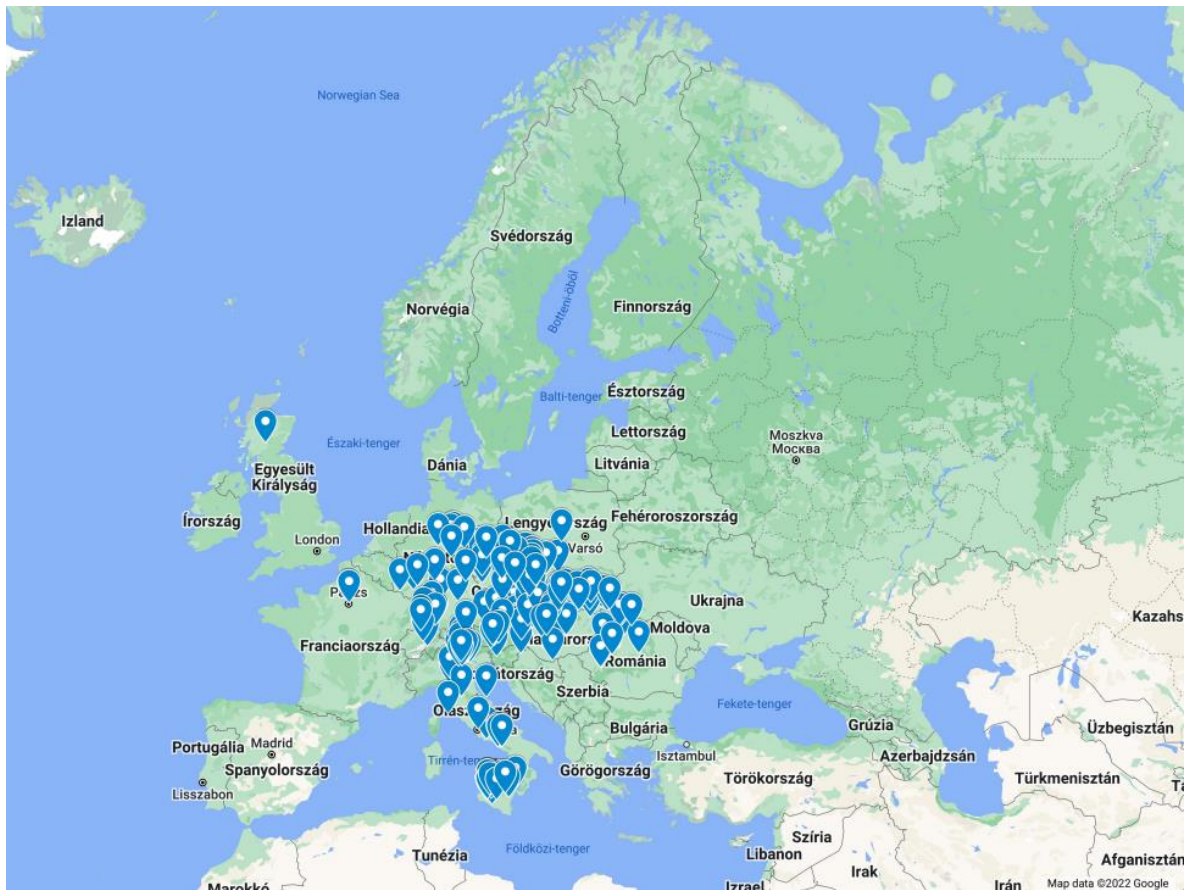
Az osztályok belső aránya eltolódik a Spaits-gyűjteményhez képest a kőek és földek javára. Ennek oka, hogy a XIX. század első harmadában már megjelent a mai geológia alapjait jelentő történeti, folyamatcentrikus szemlélet, és az elsődlegesen Mitterpacher György által gyűjtött anyag már ezt a szemléletet tükrözi — szemben a lezárt XVIII. századi gyűjteményként tekinthető Spaits gyűjteménnyel.

A lelőhelyek szempontjából is van eltérés a két gyűjtemény között. A Mitterpacher gyűjtemény — négy szibériai minta kivételével — csak európai példányokat tartalmaz, szemben a Spaits-gyűjteménnyel, ami 4 kontinens példányait is tartalmazza (51. ábra).

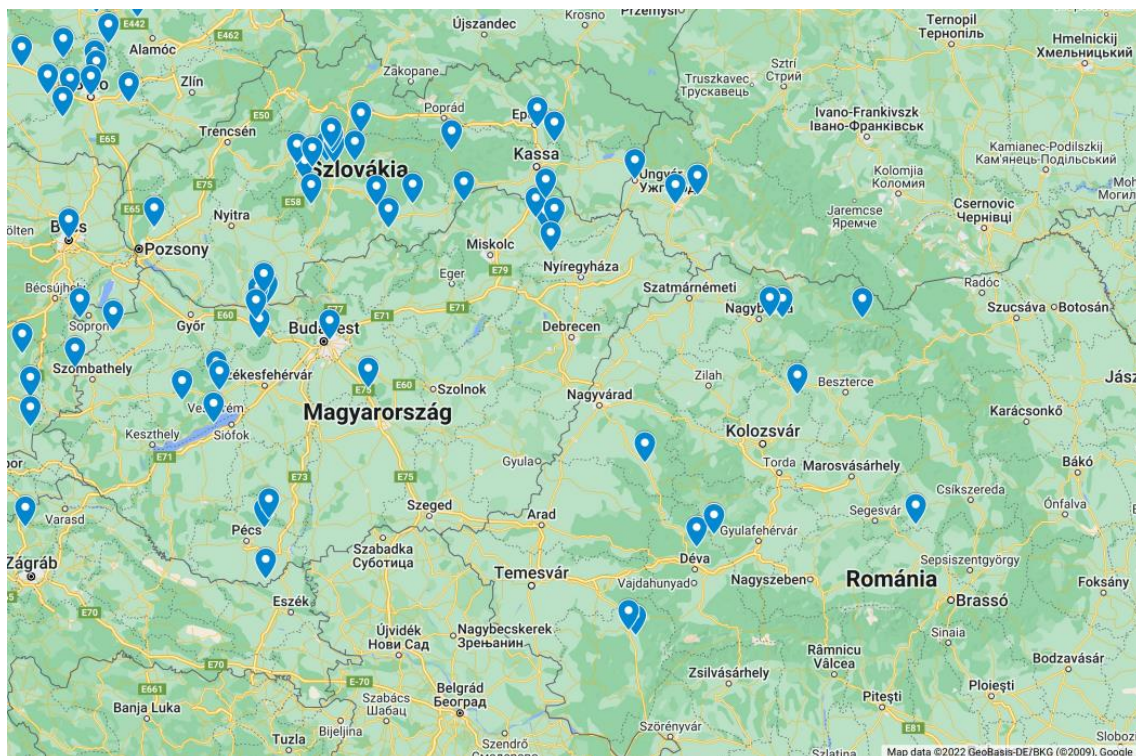

51. ábra A Mitterpacher-gyűjtemény térképen (Pontos lelőhely nélküli, például régió-, vagy országnévvel említett példányok elhelyezkedése önkényes.)

A Mitterpacher gyűjtemény példányainak lelőhelyeit részletesebben elemezve látszik, hogy Európán belülről itt még inkább felfedezhető a Habsburg Birodalom túlsúlya, beleértve befolyási területét és akkori szövetségeseit is. A Magyar Királyság területén kívülről számos példány van a mai Németország, Ausztria, Csehország és Lengyelország területéről (52. ábra). A Kárpát-medence esetében ugyanazt lehet elmondani többségében, mint a Spaitsgyűjteménynél. Ugyanazok a lelőhelyek gyakoribbak, mint a másik gyűjtemény esetében (53. ábra).

52. ábra A Mitterpacher-gyűjtemény lelőhelyei Európában

53. ábra A Mitterpacher-gyűjtemény lelőhelyei a Kárpát-medencében

5. Összefoglalás

Munkám összegzéseként megállapítható, hogy pontosítottam a Pannonhalmi Bencés Főapátság ásványgyűjteményének 1802 és 1851 közötti időszakának történetét. Eredményeim alapján a gyűjtemény mai korszerű feldolgozása, a példányok azonosítása lehetővé, illetve lényegesen könnyebbé válik.

Sikerült igazolnom azt, hogy a Spaits-katalógus eredeti, sikerült elkülönítési szempontokat adnom a Mitterpacher-gyűjtemény XVIII. századi részéhez és egyben annak katalógusát is megtaláltam. Mindezek alapján igazoltam, hogy a Pannonhalmi Bencés Főapátság ásványgyűjteménye jelentős azonosítható XVIII. századi részt tartalmaz, ezáltal az ELTE gyűjteménye után a másik jelentős hazai XVIII. századi ásványgyűjtemény.

6. Köszönetnyilvánítás

Elsősorban szeretnék köszönetet nyilvánítani témavezetőmnek és oktatómnak, Weiszburg Tamásnak, aki folyamatosan segített, ösztönzött, meglátásaival elősegítette szakdolgozatom megírását. Köszönöm neki az éveken át tartó ásványtani felkészítést, hiszen az ott szerzett tudás nélkül nem lehettem volna képes ennek a szakdolgozatnak a megírására. Külön megköszönöm, hogy csatlakozhattam a pannonhalmi projekthez, hogy Tanár Úr úgy gondolta, hogy én is hasznos tagja lennék ennek a munkának.

Ugyanúgy köszönettel tartozom másik témavezetőmnek, Gherdán Tamásnak, aki ellátott jótanácsokkal, segített nekem a szakdolgozatom előrehaladtával, hogy lefordította nekem latinról magyarra a katalógus bevezető szakaszát, meglátásaival segítette a dolgozat szerkezetét felépíteni, szövegét helyesbíteni.

Szeretném megköszönni Papp Gábornak, hogy a házi konferencián értékelte a dolgozatomat, mint bíráló, illetve, hogy hasznos tanácsokkal, javaslatokkal is ellátott engem.

Szeretnék külön köszönetet mondani Bodorkós Zsoltnak a közös munka során adott rengeteg segítségért, tanácsért, aki nem mellesleg a gyűjtemény minden egyes példányát — nem csak a Spaits- és Mitterpacher-példányokat — megtisztította, lefényképezte, raktározta nagy lelkiismerettel.

Szeretném megköszönni a csapatnak, akik részt vettek az ELTE keretein belül a pannonhalmi látogatásokban. Sok értékes tanáccsal láttak el, rengeteg tudást szerezhettem ezáltal.

Szeretném megköszönni a Pannonhalmi Bencés Főapátságnak, és közülük elsősorban Tanai Péternek a kedves vendéglátást, hogy nem hagyta elenyészni a gyűjteményt egy raktárban, küzdelmének árán méltó helye lesz az utolsó rendszerezetlen XVIII. századi ásványmagángyűjteménynek.

Nem utolsó sorban szeretném megköszönni a családomnak is a rengeteg szeretetet, biztatást, hogy mindig tartották bennem a lelket és hogy mindenben számíthattam rájuk.

7. Felhasznált irodalom

- ANDRÉ 1804 ANDRÉ, Christian Karl (1804): Werners Neustes Mineral System. *Patriotischen Tageblatt*, Brünn
- BENKŐ 1786 BENKŐ, Ferenc. (1786): *Magyar Minerologia, az az a' kövek' 's értzek' Tudománya*. Református Kollégium, Kolozsvár, 191p.
- BÖNING. 2001. BÖNING, H. (2001). Pressewesen und Aufklärung: Intelligenzblätter und Volksaufklärer. DOERING-MANTEUFFEL, Sabine – MANCAL Josef – WÜST Wolfgang (szerk.): *Press system of the Enlightenment. Periodical writings in the Old Kingdom*. Berlin 2001, pp. 69-119
- BORSODI-TÜSKÉS 2010 BORSODI Csaba – TÜSKÉS Anna: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története képekben 1635–2010*. Budapest, 2010
- MAYER-SZAKÁLL 1994 MAYER Farkas OSB — SZAKÁLL, Sándor (1994): A Pannonhalmi Bencés Főapátság ásványtára in KECSKEMÉTI, Tibor – PAPP, Gábor (szerk.): *Földünk hazai kincsesházai. Studia naturalia*, **4**:263-278, Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest
- PAPP et al. 1994a PAPP, Gábor – SZAKÁLL, Sándor – WEISZBURG, Tamás (1994): A magyarországi ásvány- és kőzetgyűjtemények történetének rövid vázlata in KECSKEMÉTI, Tibor – PAPP, Gábor (szerk.): *Földünk hazai kincsesházai. Studia naturalia*, **4**:17-27, Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest
- PAPP et al. 1994b PAPP, Gábor – SZENDREI, Géza – VINCZÉNÉ SZEBERÉNYI, Helga (1994): A Magyar Természettudományi Múzeum Ásvány- és Kőzettárának története in KECSKEMÉTI, Tibor – PAPP, Gábor (szerk.): *Földünk hazai kincsesházai. Studia naturalia*, **4**:33-46, Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest
- PAPP-WEISZBURG 1994 PAPP, Gábor — WEISZBURG, Tamás (1994): A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem ásvány- és kőzetgyűjteményének története in KECSKEMÉTI, Tibor – PAPP, Gábor (szerk.): *Földünk hazai kincsesházai. Studia naturalia*, **4**: 157-172, Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest
- SCROPE 1864 SCROPE, George Julius Poulett (1864): *Les volcans: leurs caractères et leurs phénomènes: avec un catalogue descriptif de toutes les formations volcaniques aujourd'hui connues*. Victor Masson, Párizs, 504p.
- SZABÓ 1883 SZABÓ, József (1883): *Geológia kiváló tekintettel a petrografiára, vulkánosságra és hidrografiára*. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 745p.
- SZAKÁLL-KUPI 2021 SZAKÁLL, Sándor — KUPI, László (2021): *A Miskolci Egyetem ásványgyűjteménye, avagy Selmezbányától Miskolcig*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 86p.
- SZÜCS 2022 SZÜCS, Levente Csaba (2022): *Az ásványfaj fogalom fejlődése a 18. századtól történelmi ásványgyűjteményi példán*. ELTE kézirat, Budapest, 50p.
- WERNER 1774 WERNER, Abraham Gottlob (1774). *Von den äusserlichen Kennzeichen der Fossilien*. Siegfried Leberecht Crusius, Lipcse, 302p.

Internetes források:

<https://hu.museum-digital.org/institution/51?navlang=hu&fbclid=IwAR1vHCZhR0bXpWJobpLYU3dx8eZz7J5qY9AwzIeLmQhKX0zH9nzPFgVfTMg> (A link utoljára ellenőrizve: 2023 január 9.-én)
<https://jezsuita.hu/mitterpacher-lajos-emlekezete/> (A link utoljára ellenőrizve: 2023 január 9.-én)

Melléklet

<https://drive.google.com/drive/folders/14WSTKfRgx49ybhXnMhYen9X4qvpIpTZ7?usp=sharing>
(A link utoljára ellenőrizve: 2023. január 10.-én)

8. Függelék

Nyugta

1000, azaz ezer rajnai (rhénus) forintról, amelyet az alább írottak szerint az Ásványok és Kagylók Birodalmának összesen háromezer forintos árából pontosan megszámlolva ténylegesen átvettem a Pannóniai Szent Hegy főapát urától, 1802. október 13-án.

Mint fent a Pannónia hegyén

Spaits István

A Székesfehérvári Gimnázium igazgatója

1803. augusztus 10. Kettőezer forint restanciát az ásványgyűjtemény előre meghatározott árából, ötszáz forintot pedig könyvekért, szekrényekért stb.; vagyis összességében 2500, azaz kétezeröttszáz forintot ténylegesen átvettem. Kelt a S. Mártonnál, Pannonia szent hegyén., 1803. augusztus 10.

Quietantia

Super florenis Rhenis 1000. id est mille, quos infra scriptus ex Pretio Regni mineralis et Conchyliorum, summam ter mille florenos efficiente, rite numeratos percepi, ab illustrissimo domino Archiabbate Sacri Montis Pannoniae, die 13. Mensis octobris, Anno 1802. Ut Supra in monte Pannoniae

Steph. Spaits

Director Gymnasii Alba Regalensis

Anno 1803 die 10. Augusti Restantes ex Praespecificato Collectionis Mineralium Pretio, Bis mille florenos; item pro libris, armariis, etc florenos Quingentos; id est in Summa florenos 2500 seu bis mille quingentos, effective percepi, datum apud S martinum in S. Monte Pannoniae, die 10. Augusti, 1803.

Stephanus Spaits

Catalogus Collectionis Mineralogicae Spaitsianae

Catalogus Collectionis Mineralogicae condam Spaitsianae nunc ab anno 1803 ad Archi-Abbatiam S. Martini S. Montis Pannoniae pertinentis

A volt Spaits-féle ásványtani gyűjtemény katalógusa, amely 1803-tól jelenleg is a Pannónia Szent Hegyén lévő Szent Márton Főapátságához tartozik.

Catalogus Repertorium Collectionum Mineralium

Collectio mineralis systematice ordinata in Archicoenebio usque annum 1849 unica erat, ea videlicet, quam Fabianus Szeder e Collectione Mitterpacheriana, et Spaicsiana extractam per Conclavis III scrinia basibus semicircularibus ligneis, gummi Laccae obductis sibi mutuo verticaliter imminantibus hoc fine instructa, ductu, systematis Werneriani ut pote usui eorum, qui studio mineralogiae operam navare incipiunt, maxime idonei, ordine Editionis Mayrianæ anni 1819i disposuit. Collectio hæc 860 minerarum partim species, partim varietates numerabat, et nunc quoque numerat; non quod plures species diversæ ad manum non fuerint; verum, quia scrinia plures bases albas ultra modum longas, et laxè collocatas non capiebant. Aderant sane præter eas, quibus splendida sedes in Scriniis obtigit, partim in infimo Scriniorum plano sub basibus, partim in subjectis scriniolis magno numero minerae citra ullum ordinem systematicum temere congestæ, quas inter multæ ab iis primæ huius Collectionis specie differebant: quibus proinde tunc multi Collectionis huius hiatus expleri potuissent, si contractis in minus volumen, et arctius collocatis basibus compendium spatii facere placuisset: quam in rem Conspectus Collectionis Cesareæ Viennensis, commoditatis æque ac modestiæ titulo non sine notabili sumtuum compendio servire debuisset.

Quod tunc facile fieri poterat, nunc conjecto in splendidum Collectionis huius externum apparatus oculo extemplo perspexi, id sine plena Scriniorum, et basium deformatione, et diligentis operæ, quam Fabianus noster Collectioni huic omnimodè ornandæ singularem impendit, crudeli frustratione suscipi nequire. Non restabat igitur aliud, quam rude isthoc lapidum chaos in aliquod systema redigere: quod facto duæ Collectiones a priore distinctæ et ea minores surrexerunt, secundum systema Karstenii per Suckov adoptatum dispositæ, qua in Catalogo hoc secundæ et tertiæ Collectionis nomine veniunt. Et secunda quidem, etiam minor dicta, per scriniorum vitro conclusorum infima plana a scrinio A usque scrinium K decurrit: tertia vero subjectis scriniolis continetur.

Porro singulas harum Collectionum suis Catalogis et communi Repertorio providi, quorum intuitu notasse iuverit sequentia: 1. Descriptiones minerarum fide Catalogorum Spaicsiani, et Mitterpacheriani nituntur. Quapropter signaturas singulis mineris illas adjeci, quibus in suis præviis Catalogis notatæ erant; et, quas ipsæ minerae adglutinatis chartulis exhibent. Quia vero Spaicsianæ omnes: Mitterpacherianæ autem non paucae solis numeris signata sint, ut

facile cognoscatur ad cuius Collectionem minera pertineat: numeris Spaicsianis adjectae sunt litterae: Sp. Mitterpacherianis nihil. – 2. Romanae litterae majusculae, margini paginarum inscriptae, denotant scrinia, in quibus respectivae minerae continentur. Itaque mineras Collectionis primae, quae a numero currente 148, usque 224 recensentur, merito in scrinio D quaesieris, id quod litera haec numero 148 adnexa monet. -3. Cum permultas mineras possideamus, quarum species determinata non sunt: post Repertorium relictæ sunt vacuae aliquot philyrae, quibus surrectura ex earum determinatione nova Collectio inseri poterit. -4. Germanicum idioma in Catalogis et Repertorio ea de causa elegi, quia nomina minerarum, et potissimum notas earum externas per insignem scientiae huius Reformatorem Abr. G. Werner stabilitas, determinate exprimat; id, quod nec latina, nec hungarica lingua ad huc praestat.

Mense Octobri anni 1850 immutato studiorum publicorum systemate Collectiones mineralium ad Gymnasia Ordinis nostri mitti oportebat. In angustiis rei familiaris per sublationem Decimarum et praestationum urbarialium adductis expediens visum est, Collectiones huius loci ita parti, ut singulis Gymnasiis pro viribus satisfiat. Itaque 5 Gymnasia ita collectionibus provisæ fuere, ut Minerae signo rubro \ notatae Ginsium, O Comaromium, Ô Papam, nro 4 notatae Strigonium, nro 5 notatae Tyrnaviam respiciant. Sopronio et Jaurino simili Collectiune dudum antea proviso.

Porro singulis Collectionibus adjunctus erat respectivus Catalogus: requisiti quæ Superiores Domuum, ut postquam eundem singuli suum, in usum Gymnasii descripserint, cum Collectione missum suo nomine subscriptum Bibiliotecario remittant. Catalogi sic remissi custodiuntur in Archivo Bibliothecarii privato scrinii H. forulo 19e. – Ceterum: cum serius innotuisset Gymnasium Tyrnaviense Collectione idonea provisum esse; quæ illuc destinata fuit, domi retenta est. Strigonium autem totam Collectionem Posoniensem mineralogicam obtinuit: sicque numero 4 notatae, praeter eas quæ serius Sopronium missae sunt, in Museo Archicoenobii remanserunt. Iis, quæ Sopronium dimisse sunt, litera s adjacet: úti litera N iis, quæ anno 1851 ad Novititium translatae, in Museo Novititiorum sub vitro custodiuntur:

Conjecto in praesentem Catalogum oculo, primus obtutus monet, Collectiones has multum fuisse deminutas. Potior tamen jacturae pars Collectionem primam, seu sic dictam majorem respicit, eo quod hac occasione uti constituerim ad eam ita minuendam, et contrahendam, ut per series inferiores, ad quas citra orgialium scalarum subsidium, quo ad praesens opus fuerat, facilis accessus pateret, commode explicarentur: sic quæ tota collectio Curiosus quidem magis conspicua, discentibus etiam utilior evaderet. Igitur peracta eiusdem mense septembri anni

1851 nova coordinatione, supremae 6 series, utpote 9 usque 14 evacuatae sunt; et nunc 8 seriobus infimis continetur, quibus semipedale scabellum sufficit.

Cum vero hac ratione singulis mineris novus numerus obtigerit, necesse erat novum Catalogum parare, eumque suo Repertorio instruere, praesertim postquam collectio haec, recentissima dispositione, non iam soli spectaculo, sed una studentis Cleri usibus destinata est, ut horis successivis, ductu Custodis, minerarum discrimina, et nomina ediscat. Catalogus foliis Libri huius, quae paginam 42 consequuntur insertus est, quem Repertorium excipit. Hic notandum est, numeros columnae 1 naturali serie non currere, verum constanter fere trium numerorum defectum cum quatuor proximorum praesentia alternare. Istud inde fit, quod priores numeros e subiculis deradere, iisque novos substituere citra magnam subiculorum deformationem nec libuerit, nec licuerit. Quapropter priores numeris manserunt intacti; et quae subicula mineras suas amiserunt, novasque non acquisiverunt, inter numeros minerarum in Catalogo n comparent.

Quod, translocatis ad alios Numeros Collectionis majoris Mineris, Repertorio generali pagina 91 et sequentibus, numeri puri nihil significant, suapte intelligitur.

p.42

Status Collectionis Mineralium majoris postquam dimissis ex ea anno 1850 a 4 Ordinis nostri Gymnasia Fossilibus media fere sui parte imminuta fuit.

p. 67 (ceruzával)

Repertorium Collectionis Mineralium majoris, anno 1850 imminutae

jegyzet ceruzával: loco Repertorii imminutandi pag. 91

p.91

Repertorium Collectionum Mineralium

Numeri puri Collectionem maiorem*: praefixa litera o notati, minorem: litera x notati, ultima respiciunt.

*jam non, quia numeri mutati sunt, vide praefat. ultimas lin. huius loco vide repet. ante pag. 43